

KELTA–RÓMAI LELETEK ÉS TELEPÜLÉSMARADVÁNYOK BUDAPEST II/A KERÜLETÉBEN

A főváros II/A kerületében, Pesthidegkút, Erzsébetliget és Máriaremete területén (1. ábra) a Remete-Alsó és Felsőbarlangban végzett két tervásatás kivételével¹ módszeres kutatás nem folyt a középkort megelőző történeti időszakból.² Az említett kutatások és néhány véletlenszerűen előkerült lelet igazolta, hogy a régészeti korok folyamán, az őskőkortól kezdve folyamatosan lakott volt ez a vidék.³ A hegyekkel körülvárt, így módon védett völgyek területe kedvező életfeltételeket kínált az idetelepült népcsoportok számára, a tiszta vízű patakok termékeny partjai és az ősidőkben gazdag vadállomány az élelemszerzés, majd a termelés feltételeit biztosították.

A barlangi lelőhelyeken, ahol az őskőkortól a középkorig keltezhető rétegsorokat tártak fel gazdag leletanyaggal, valamint a középkori Gercse templom ásatási eredményeinél⁴ kívül, a közelmúltig csak néhány szórványleletről volt tudomásunk,⁵ melyek múzeumba kerülése a tárgyi anyagot gazdagította ugyan, de szakszerű megfigyelések hiányában kevés használható adatot nyújtott a terület történetének kutatásához. Az utóbbi években a településen működő Helytörténeti Kör munkájának eredményeképpen több, földmunkánál előkerült lelet jutott tudomásunkra,⁶ melyből kitűnt, hogy a lelőhelyek eddigi csekély száma a kutatás hiányosságainak következménye, s feltehetőleg a jövőben újabb ismeretanyaggal fog gazdagodni tudásunk a település történetét illetően.

A szórványosan előkerült régi anyag (őskori öntörög és római köemlék) alapján úgy gondoljuk, hogy célszerű lenne az itteni Várhegy alapos kutatását megvalósítani, tekintettel arra, hogy földrajzi adottságai és elnevezése alapján gondolhatunk arra, hogy őskori földvárat rejt magában a magaslat.

Jelenleg azokat az új leletmentéseket kívánjuk bemutatni, melyeket az utóbbi évek során végzett a Budapesti Történeti Múzeum ezen a területen, eltekintve az őskor keltákat megelőző leleteitől és Gercse kutatási eredményeitől, ezek feldolgozása ugyanis folyamatban van. Kőszegi Frigyes⁷ őskorba tartozó leletek mellett a 70-es években az Aszú u. 3. sz. ház telkéről néhány későkelta-korarámai cserepet, egy római érmet és egy kaposvölgyi típusú kelta pénzt gyűjtött be⁸

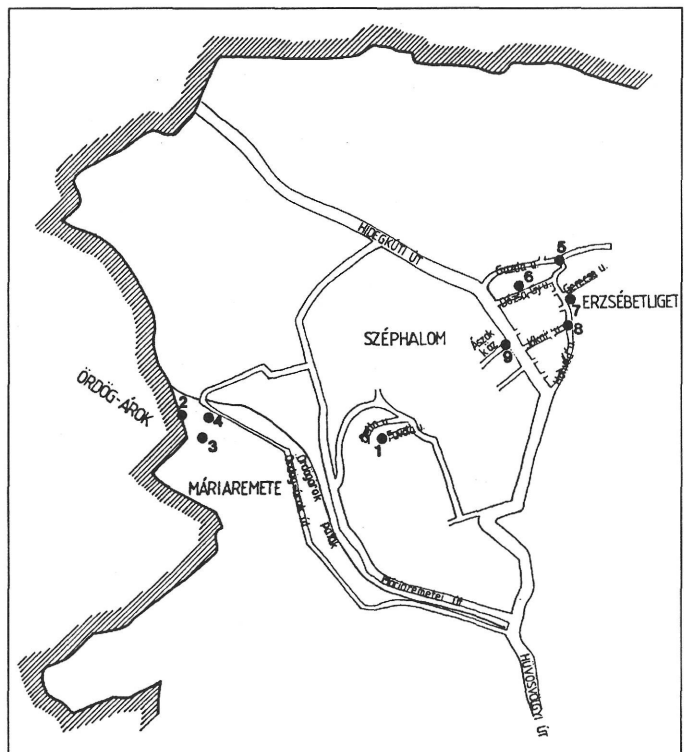
1982-ben a Helytörténeti Kör jelentette, hogy Máriaremetén a Csongor és Szirom utcák között, kerti munkák végzése közben régészeti leletek kerültek elő. Ott jártamkor ezeket a darabokat múzeumunknak átadták, s lehetőséget biztosítottak egy próbaásatás elvégzésére. Rövid ideig tartó kutatásaink során régészeti objektum nem került elő, bár az elmondás szerint itt átégett kemencemaradványokat figyeltek meg, csupán néhány, a beszállított leletanyaggal rokon LT D kerámiatöredék került napvilágra.

A későbbiek során megtudtuk, hogy a közelből, az Ördög-árok mentén több helyről is felszínre jutottak későkelta kerámia darabok. A leletbejelentő Kovács Géza kertjéből (Zsíros-

hegyi u. 100.) átégett kemencesalaktól gyűjtöttünk, sajnos azonban az agyag közelebbi kormeghatározásra nem volt alkalmas.

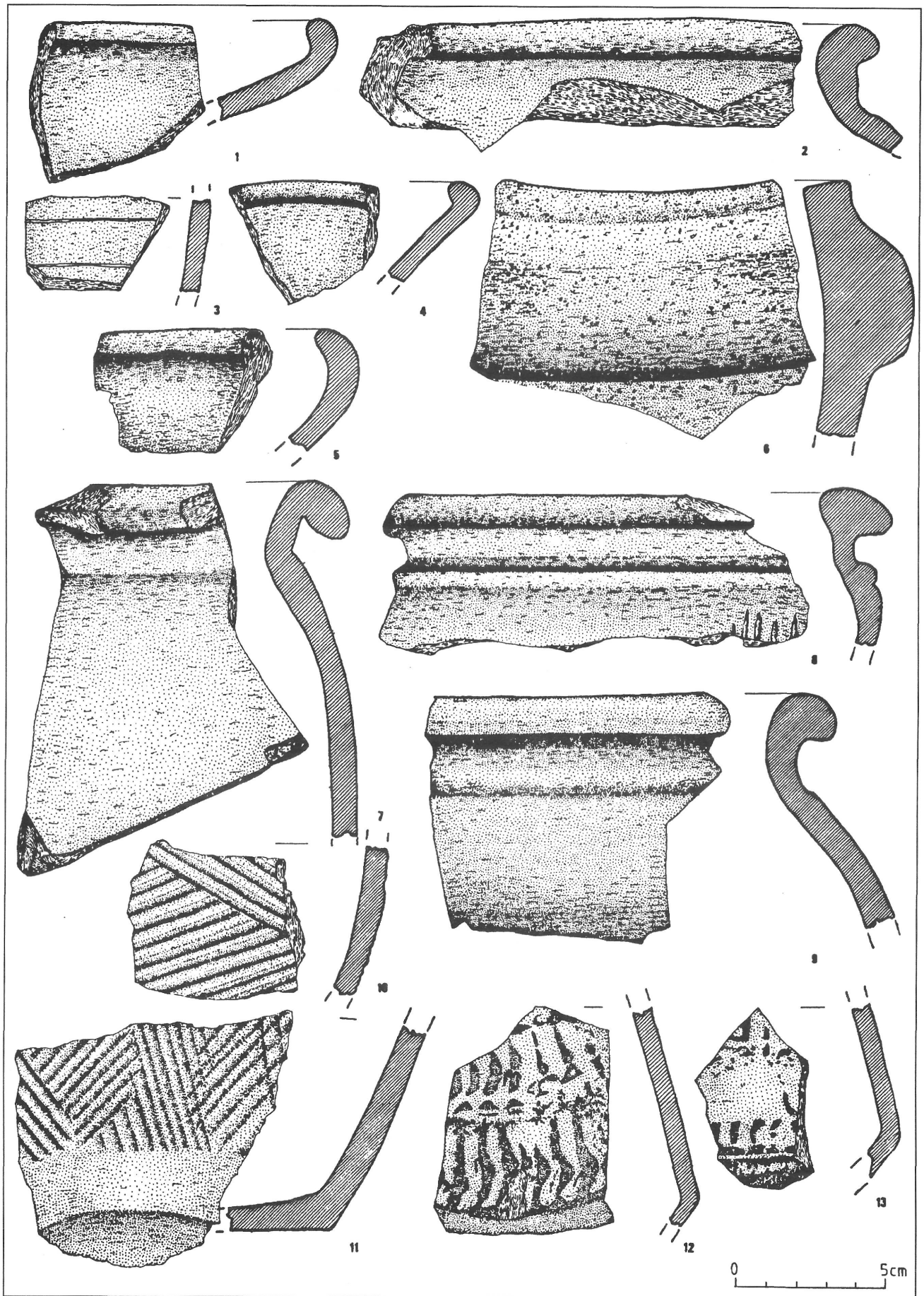
A Szirom utca tájékáról előkerült leletek a következők:

1. Szürke, behúzott peremű tál töredéke, 4,7x5,5 cm v. 0,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.1. (2. ábra 1.)
2. Lapos, szürke szalagfűl töredéke, h. 5 cm, sz. 3,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.2.
3. Kemény, kavicsos anyagú, rosszul égetett oldaltöredék, 5,2x4 cm, v. 0,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.3.
4. Szürke hombáredény peremének töredéke, felülete homokkal beszórva, perem sz.: 6 cm, tör. h. 10 cm, BTM Lsz.: 82.7.4.
5. Világos szürke fazék duzzadt peremmel, töredék. h. 12 cm, sz. 2,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.5.
6. Szürke, alávágott peremű tál töredéke, tör. h. 13,5 cm, sz. 3 cm, BTM Lsz.: 82.7.6. (2. ábra 2.)
7. Világos szürke, puha anyagú oldaltöredék, 5x3,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.7.
8. Szürke, alávágott peremű edény oldaltöredéke, 6x3,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.8.
9. Sötétszürke, vékonyfalú, kemény anyagú edény oldal-töredéke, talpátm. 4 cm, BTM Lsz.: 82.7.9. (2. ábra 6.)
10. Világos szürke, puha anyagú edényalj- és oldaltöredék, 3,2x4 cm, BTM Lsz.: 82.7.10.

1. kép. Későkelta és római lelőhelyek Budapest II/A kerületében

1. Várhegy; 2. Máriaremete, Remete barlang; 3. A Szirom u. és Csongor u. között végzett leletmentés helye; 4. Ördögárok u. 181.; 5. Gazda u. 45.; 6. Dózsa György u.; 7. Honvéd u.–Gercse u. sarok; 8. Jókai u. 21.; 9. Aszú u. 3.

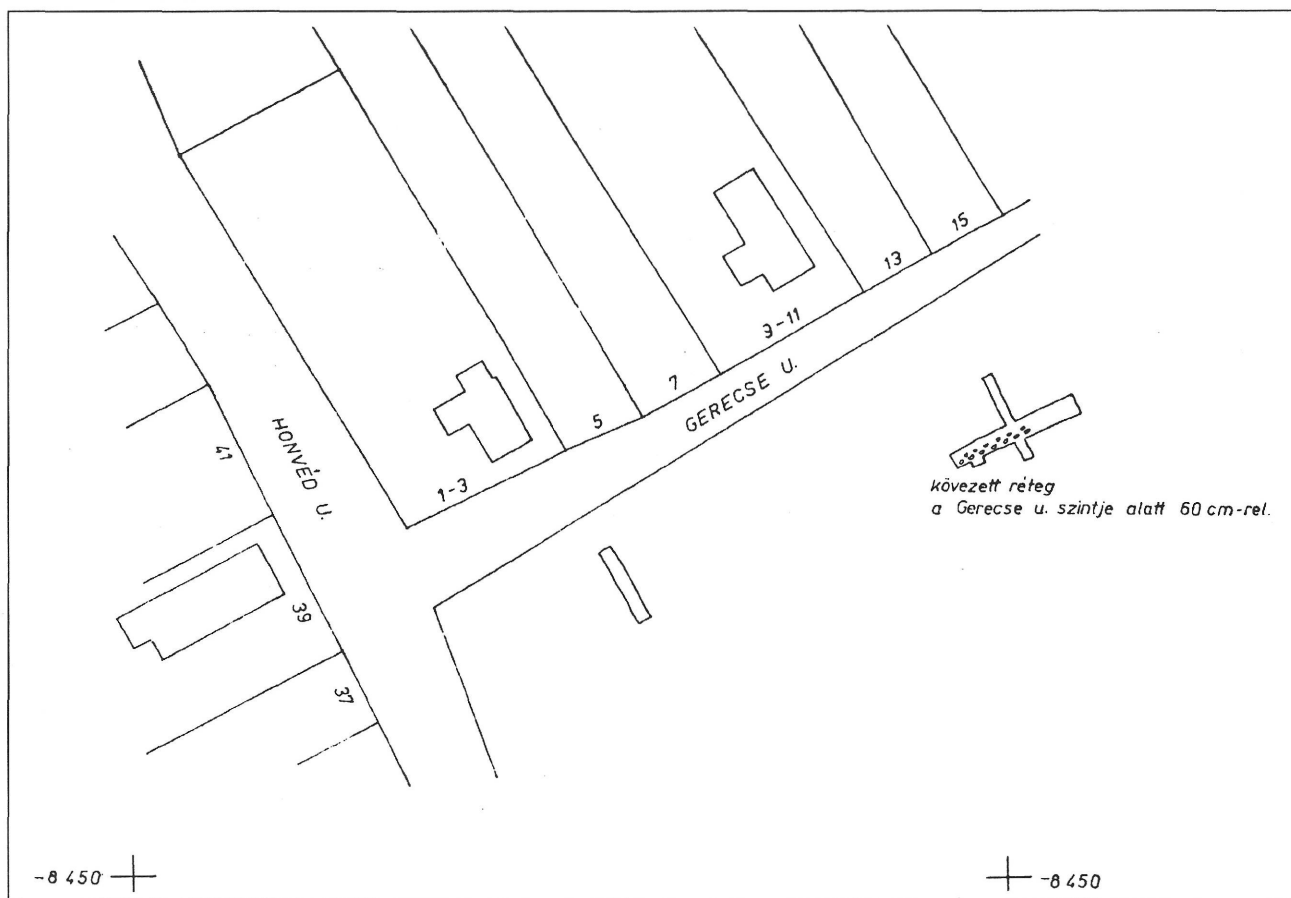

2. kép. Leletek a Szirom u.-Csongor u. közötti területről (1-6.); Az Ördögárok u. területéről (7-11.); A Honvéd u. és a Gerecse u. sarkáról (12-13.)

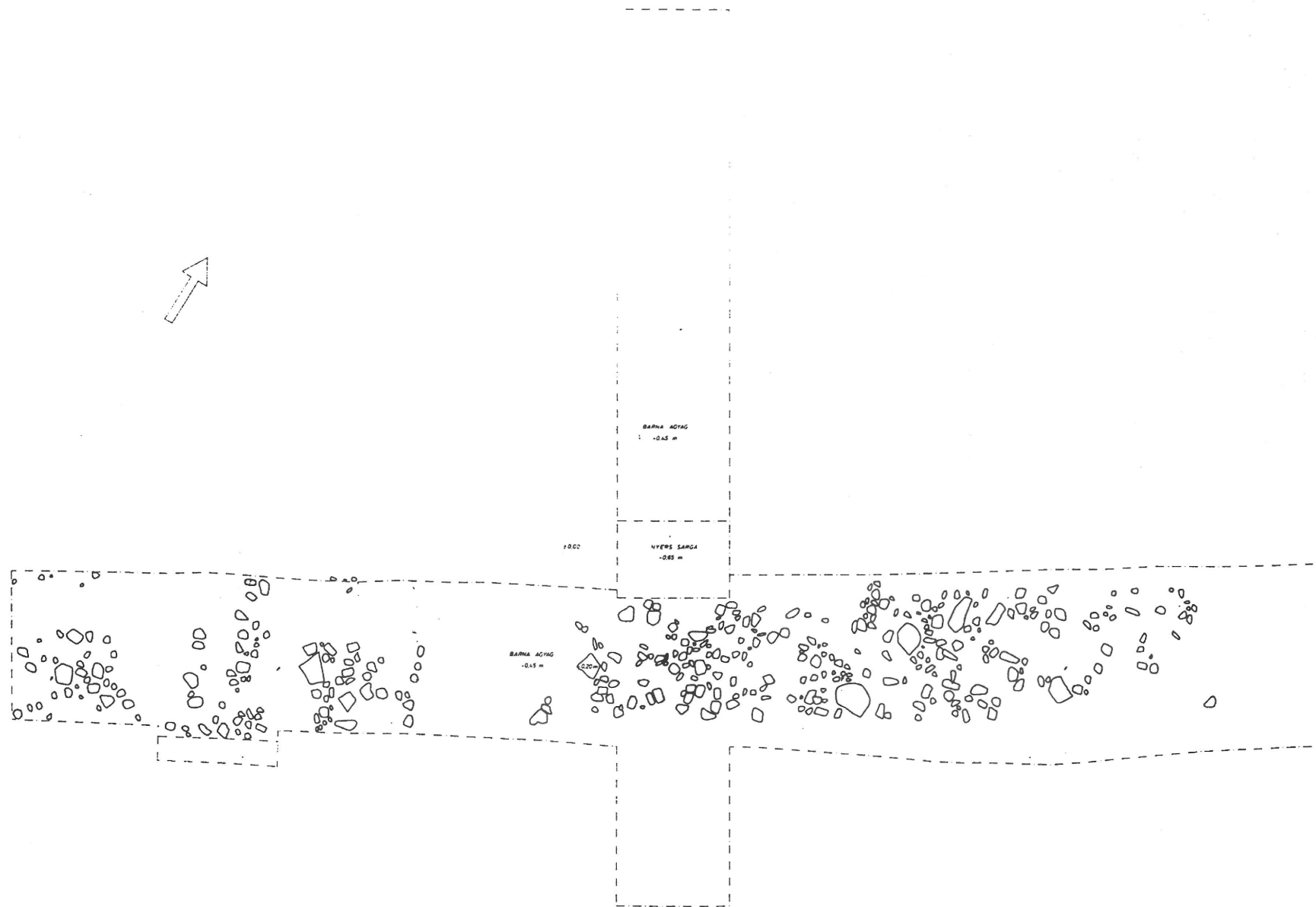
11. Sötétszürke, kemény anyagú, vékonyfalú oldaltöredék, a felülete párhuzamos barázdákkal díszített, 4,5x3 cm, v. 0,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.11. (2. ábra 3.)
12. Szürke, puha anyagú, vékonyfalú oldaltöredék, 2,5x4 cm, v. 0,2 cm–0,4 cm, BTM Lsz.: 82.7.12.
13. Alávágott peremű, szürke tál töredéke, 5x4 cm, v. 0,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.13.
14. Behúzott peremű, kemény anyagú, szürke tál töredéke, 5x4 cm, v. 0,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.14. (2. ábra 5.)
15. Szürke, kemény anyagú, kissé behúzott peremű tál oldaltöredéke, 3,2x4,5 cm, v. 0,4 cm, BTM Lsz.: 82.7.15. (2. ábra 4.)
16. Világos szürke, kemény anyagú edény aljtöredéke, talp-átm. 8 cm, m. 4,5 cm, v. 0,4 cm, BTM Lsz.: 82.7.16.
17. Szürke oldaltöredék, átlukasztott oldalú, 2 db-ból összeragasztva, 7,5x6 cm, v. 0,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.17.
18. Szürke edény aljtöredéke, 4 darabból összeragasztva, talp-átm. 6 cm, m. 8,5 cm, v. 0,4 cm, BTM Lsz.: 82.7.18.
19. Világos szürke, behúzott oldalú tál töredéke, puha anyagból, 5,5 cm, v. 0,6 cm, BTM Lsz.: 82.7.19.
20. Világos szürke, nagy edény oldaltöredéke, puha anyagú, 3 darabból összeragasztva, 9x7,2 cm, v. 0,8 cm, BTM Lsz.: 82.7.20.
21. Valószínűleg az előzőhöz tartozó darab, 2 db.-ból összeragasztva, 7x4,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.21.
22. Az előző két tételhez hasonló, azokkal valószínűleg összetartozó darab, puha, szürke színű edény töredéke, 9x5 cm, v. 0,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.22.
23. Grafitos anyagú, kékes-szürke edény alj- és oldaltöredéke, 5,5x6 cm, v. 0,9 cm, BTM Lsz.: 82.7.23.
24. Barnás-szürke edény alj- és oldaltöredéke, talpátm. 7 cm, m. 3,8 cm, v. 0,5 cm, BTM Lsz.: 82.7.24.
25. Grafitos edény oldaltöredéke, kékes-szürke színű, 6,5x4 cm, v. 1 cm, BTM Lsz.: 82.7.25.

A bemutatott anyag jellemzője, hogy sem római áru, sem LT D festett kerámia nem fordul elő benne, a korszak egyszerű, szürke tálai és fazekai, néhány hombártöredék, 2 darab grafitos edény a kor jellegzetes termékei a település szegényes jellegére utalnak. A kerámián kívül egyéb leletanyagot nem találtunk. 1987 tavaszán két bejelentés is érkezett, egyrészt a Helytörténeti Kör, másrészt Vári Tiborné helyi lakos részéről, hogy az Ördögárok u. 181. sz. alatt, magánház építésénél cseréptöredékek kerültek elő. A kitermelt földet ismeretlen helyre szállították, ezért csak a bejelentő által összegyűjtött régészeti anyag került be a múzeumba. A helyszínen járva meggyőződünk róla, hogy az építkezéshez végzett földmunka már igen előrehaladott állapotban volt, a ház alapját kiásták. Az alapozási gödör metszetében néhány helyen égésnyom és beásás látszódott, a cserepek ebből, a mai felszín alatt 2 m mélységből kerültek elő. Állítólag itt is voltak átégett kemencemaradványok, bár lehet, hogy leégett, paticsfalú ház faldarabjai voltak. A tulajdonosok elmondták, hogy a múzeumi törvényről semmit sem tudtak, az előkerült leletek fontosságát nem ismerték fel, ezért nem jelentették még idejében a lelőhelyet. Ez a terület igen közel fekszik a Szirom utcai kutatásai helyünkhöz, valószínűleg egy nagyobb, azzal összefüggő későkelta település húzódott itt a patak partján, talán ettől a lakosságtól származhattak a Remetebárány kelta korú leletei is. A múzeumba került leletek a következők:

1. Durva anyagú, szürkés felületű edény alj- és oldaltöredéke, 9,5x5,1 cm, BTM Lsz.: 92.2.1.

3. kép. Ásatási felmérési rajz a Honvéd u.–Gerecse u. sarkán végzett kutatásról

4/a. kép. A Honvéd u.-Gerecse utcai ásásánál előkerült úttest rajza

2. Nagy méretű, szürke tárolóedény töredéke, vastag oldalfallal, 29x20 cm, v. 1 cm, BTM Lsz.: 92.2.2.
3. Vékonyfalú, szürke edény oldaltöredéke, 8,5x5,5 cm, BTM Lsz.: 92.2.3.
4. Szürke, kemény anyagú oldaltöredék, tárolóedény darabja, 22x10,5 cm, v. 2 cm, BTM Lsz.: 92.2.4.
5. Szürke, vastag falú tárolóedény töredéke, 18x26,5 cm, v. 2 cm, BTM Lsz.: 92.2.5.
6. Szürke, puha anyagú edény aljtöredéke, talpátm. 10 cm, BTM Lsz.: 92.2.6.
- 7–8. Paticsdarabok, BTM Lsz.: 92.2.7–8. Az eddig felsorolt darabok Kovács Géza gyűjtéséből származnak.
9. Szürke edény, alávágott peremű, töredék, 9,5x12 cm, BTM Lsz.: 92.2.9. (2. ábra 7.)
10. Szürke, kihajló peremű edény töredéke, pereme és nyaki része feketére festve, 9,5x8,2 cm, BTM Lsz.: 92.2.10. (2. ábra 9., 5. ábra 1.)
11. Szürke, vékonyfalú, kemény anyagú töredék, 4,5x3,5 cm, BTM Lsz.: 92.2.11.
12. Fésűs díszű, enyhén grafitos oldaltöredék, 4,5x5,5 cm, BTM Lsz.: 92.2.12. (2. ábra 10., 5.)
13. Szürke, kemény anyagú edény oldalának és vállrészének töredéke, 8,5x11 cm, BTM Lsz.: 92.2.13.
14. Fésűs díszű edény peremtöredéke, kevés grafitral, 9,5x8 cm, BTM Lsz.: 92.2.14. (2. ábra 8., 5. ábra 4.)
15. Fésűs díszű edény aljtöredéke, kevés grafitral, 9,5x8 cm, BTM Lsz.: 92.2.15. (2. ábra 11) A 9–15. sorszámgig terjedő darabok Vári Tiborné gyűjtéséből származnak.

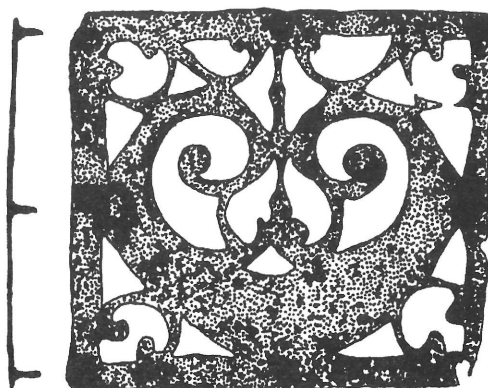
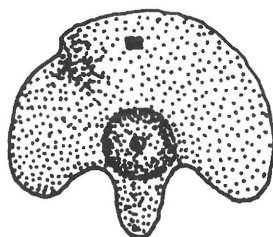
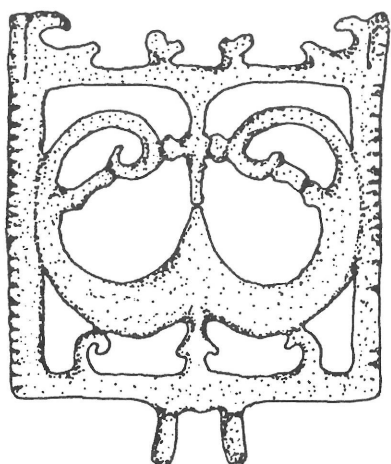
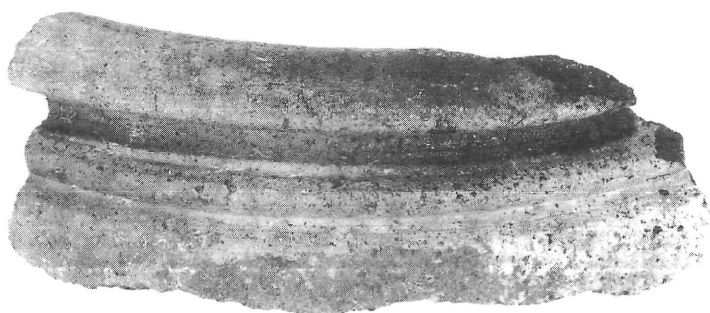
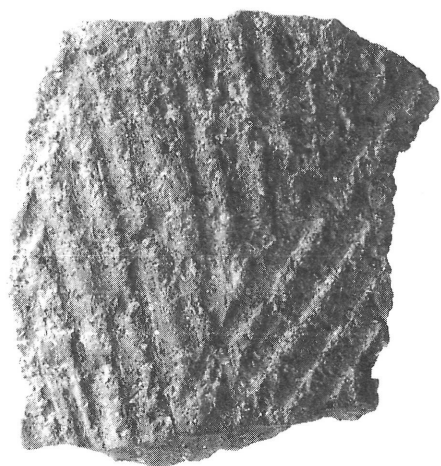
Az összegyűjtött leletanyag a szokásos LT D kerámia-töredékeket tartalmazza: szürke házikerámiát, tárolóedények darabjait és kevés grafitral készített fazéktöredékeket. Díszkerámia és római importáru ebben az együttesben sem fordult elő. A két paticsdarab, mely valószínűleg ház tapasztásának maradványa, a lelőhely településjellegére utal.

1989. márciusában Kuncz György jelentette, hogy a Jókai u. 21. sz. alatti telkén, lakóház építése közben régészeti leletekre bukkant, 1,5 m mélységben. Az innen származó LT D korú cserepek és állatcsontok egy hulladékgyűjtőből kerültek elő, udvarának a Honvéd utcához közel eső részében. A bejelentő más leletekről is tudott. Telke közelében, a Gerecse utca vonalában gázcsőárok ásása közben kerültek felszínre késő-kelta és koracsászárkori leletek, főleg kerámiatöredékek és egy bronz veret. A leleteket a bejelentő átadta a múzeumnak. Terepjárással meggyőződünk arról, hogy a Gerecse utca melletti szántóföldön a felszínen őskori jellegű cserepek találhatóak, melyek a szántóföldi művelés miatt veszélyeztetve vannak. Ennek érdekében kezdett a múzeum egy kisebb leletmentést a Honvéd u.–Gerecse u. sarkán (3. ábra) két kutatóárokban. Az 1. sz. árok ÉK–DNY-i irányú, 10x1,5 m területű és 80 cm mély volt. Belőle, főleg a délkeleti végéből szórványos bronzkori cserepek kerültek elő, régészeti objektum nélkül. Ettől az ároktól ÉK-re nyitottuk meg következő szondánkat (3. ábra), mely a Gerecse u. 15. sz. házzal szemben helyezkedett el, a gázcsőároknak azon a táján, ahol a múzeumba beszolgáltatott leletek is előkerültek. A mai felszín alatt 60 cm mélységben régészeti rétegre bukkantunk. A helybéli lakosok elmondása szerint a gázvezeték árkában 70 cm mélyen feküdtek a leletek. Kutatóárunk közepe táján 140–170 cm széles K–Ny-i irányú, 14 m hosszú, igen rossz fenntartású 1 sor faragatlan kőből álló réteget találtunk, mely igen lepusztult úttest maradványának tűnt. (4. ábra a, b) Az innen származó késő-kelta-koracsászárkori leletanyag a következő volt:

4/b. kép. A terület fényképe

1. Római, peremes téglá töredéke, 21,5x9 cm, BTM Lsz.: 92.3.1.
2. Világos szürke, puha anyagú oldaltöredék, 5x5,2 cm, BTM Lsz.: 92.3.2.
3. Szürke, kemény anyagú oldaltöredék, 2,3x2,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.3.
4. Szürke, puha anyagú oldaltöredék, 2x3,2 cm, BTM Lsz.: 92.3.4.
5. Szürke edény aljtöredéke, 5,7x2,2 cm, BTM Lsz.: 92.3.5.
6. Szürke, puha anyagú oldaltöredék, 4x5 cm, BTM Lsz.: 92.3.6.
7. Vékonyfalú, szürke oldaltöredék, 4x2 cm, BTM Lsz.: 92.3.7.
8. Barnás-szürke, vékonyfalú oldaltöredék, 3,5x1,8 cm, BTM Lsz.: 92.3.8.
9. Szürke, vékonyfalú, puha anyagú oldaltöredék, 3,2x2 cm, BTM Lsz.: 92.3.9.
10. Szürke, kemény anyagú oldaltöredék fülindítással, 6x3 cm, BTM Lsz.: 92.3.10.
11. Szürke, kemény anyagú oldaltöredék fülindítással, 5x3,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.11.
12. Puha anyagú, szürke töredék, 5x2,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.12.
13. Vékonyfalú, puha anyagú töredék, 3x3 cm, BTM Lsz.: 92.3.13.
14. Kemény anyagú, belül fekete, kívül barnás színű oldaltöredék, 2,8x2 cm, BTM Lsz.: 92.3.14.
15. Kemény anyagú, sötétszürke töredék, 2,3x2,8 cm, BTM Lsz.: 92.3.15.
16. Szürke, puha anyagú edény alj- és oldaltöredéke, 8x6,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.16.
17. Terrakotta színű oldaltöredék, 4x3,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.17.
18. Terrakotta edény töredéke, egyenes, álló peremmel, 6x3 cm, BTM Lsz.: 92.3.18.
19. Terrakotta színű, vékonyfalú oldaltöredék, 4x2,3 cm, BTM Lsz.: 92.3.19.
20. Terrakotta színű, vékonyfalú kis edény oldaltöredéke, 3x2 cm, BTM Lsz.: 92.3.20.
21. Terrakotta színű, vékonyfalú edény oldaltöredéke, 4,5x2,7 cm, BTM Lsz.: 92.3.21.
22. Szürke edény aljának töredéke, 3x2,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.22.
23. Terrakotta színű, egyenes, álló peremű edény oldal-töredéke, 4,3x5,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.23.

5. kép. Leletek a Honvéd u.-Gerecse utcai ásatásból

24. Vékonyfalú, szürke, erősen kihajló peremű töredék, 3x2 cm, BTM Lsz.: 92.3.24.
25. Vékonyfalú, világos szürke oldaltöredék, 2,5x2,8 cm, BTM Lsz.: 92.3.25.
26. Kívülről terrakotta, belül fekete színű, kihajló peremű, deformálódott edény oldaltöredéke, 3x2,2 cm, BTM Lsz.: 92.3.26.
27. Terrakotta, belül fekete edény oldaltöredéke, 2x2,4 cm, BTM Lsz.: 92.3.27.
28. Terrakotta színű töredék, 3x3,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.28.
29. Vékonyfalú, terrakotta színű töredék, 2,5x1 cm, BTM Lsz.: 92.3.29.
30. Sötét terrakotta színű, durva anyagú oldaltöredék, 2x2,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.30.
31. Sötétszürke, kemény anyagú töredék, 2,6x2 cm, BTM Lsz.: 92.3.31.
32. Fekete színű, durva anyagú töredék, 3x2 cm, BTM Lsz.: 92.3.32.
33. Barnásszürke, kemény anyagú oldaltöredék, 4x2,4 cm, BTM Lsz.: 92.3.33.
34. Világos szürke oldaltöredék, 4x4,2 cm, BTM Lsz.: 92.3.34.
35. Belül sötétszürke, kívül piros oldaltöredék, 2x2,5 cm, BTM Lsz.: 92.3.35.
36. Vékonyfalú, terrakotta színű töredék, 2x2,6 cm, BTM Lsz.: 92.3.36.
37. Szürke, vastag falú, puha anyagú oldaltöredék, 8x4 cm, BTM Lsz.: 92.3.37.
38. Szürke, nagy méretű edény oldaltöredéke, 10x8 cm, BTM Lsz.: 92.3.38.
39. Márványos festésű, piros színű edény oldaltöredéke, 7x5 cm, BTM Lsz.: 92.3.39. (2. ábra 12., 5. ábra 2.)
40. Márványos, barnás festésű alj és oldaltöredék, 3,5x5,6 cm, BTM Lsz.: 92.3.40. (2. ábra 13. 5. ábra 2.)
41. Bronz pelta alakú veret, 2,5x2,2 cm, v. 0,1 cm BTM Lsz.: – (5. ábra 7.)
42. Bronz, áttört díszű, téglalap alakú veret, 7,5x6,5 cm, v. 0,1 cm szög h. 0,3 cm, BTM Lsz.: (5. ábra 6.)

Az itt előkerült kerámia a Pannóniában általánosan elterjedt típust képviseli, az őslakosság jellegzetes edénytöredékeit, de már tipikusan római készítményeket is. Külön figyelmet érdemel a két fémlélet, a kövezés tetejéről származó vékony, bronz pelta és a gázcsőárból előkerült áttört díszű bronzveret (5. ábra 7., 6.). Az előbbi veret rendeltetése nem egyértelmű, a rajta lévő, kis téglalap alakú áttörés arra mutat, hogy valamilyen anyagra, fára, bőrre vagy textilre volt felerősítve. Típusa szerint korarómai, az i. sz. 1. század végére keltezhető.⁹ Az áttört, téglalap alakú veret a hasonló technikával készült pannóniai veretek közé tartozik és a 2. század vége – 3. század elején készülhetett.¹⁰ Elhasznált, töredékes darab. A pannóniai áttört technikájú veretek között pontos megfelelőjét nem ismerjük, legközelebbi analógiája a carnuntumi auxiliáris táborból került elő¹¹, méretében és díszítés módjában hasonló, rendeltetése azonban eltérő lehetett. Míg a carnuntumi darabhoz további részek csatlakoztak (5. ábra 5.), a pesthidegkútinál erre utaló nyomokat nem találunk. A felerősítésre szolgáló apró, átütött szegecsek arra utalnak, hogy bőrre erősítették fel, öv szíjának díszítésére szolgálhatott. Az időközben levált etaminózás eredetileg díszessé és csillogóvá tette a veretet. A pelta és az övveret azonos technikával, fémlemezéből való kivágással készült, nem öntött darabok.

A leletmentés során előkerült objektum – kövezés - értelmezése igen nagy nehézséget okoz. Minthogy a kutatásra csak rövid idő állt rendelkezésünkre, további szondázást nem végezhetünk.

A kutatóárból előkerült leletek, a római peremes téglá és a kerámiatöredékek a római korra való kelteztést erősítik meg. Felmerült annak a lehetősége is, hogy közép-, vagy újkori út

részlete lehetne, de ennek ellentmond az a tény, hogy későbbi korra keltezhető leletet nem találtunk és a területre vonatkozó 18–20. századi térképanyagban sem jelzik, hogy itt egy viszonylag fiatal út vezetett volna keresztül.¹²

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Budapestnek ez a külső kerülete még bizonyára sok régészeti leletet tartogat számunkra, melyek hozzájárulhatnak többek között a fő közlekedési útvonalaktól távolabb fekvő, hegyek közt megbúvó kelta-eraviszkusz őslakosság életének és a romanizáció menetének alaposabb megismeréséhez.¹³

JEGYZETEK

1. VÉRTES László: Néhány új ősköri lelőhelyünkről. *FolArch* 6 (1954) 9–21., GÁBORI Miklós: A Remete-barlang ásátásának eredményei. A magyar késői paleolitikum kérdései. *BudRég* 18 (1958) 9–52., G. CSÁNK Vera: A Remete Felső-barlang és a „Dunántúli szelétien”. *BudRég* 26 (1984) 5–32.
2. A Remete-Alsó és Felső barlangban előkerült őskör utáni időkből származó leletek közül a rézkori anyaggal M. Virág Zsuzsa foglalkozott: VIRÁG Zsuzsa: A Budapest környéki későrézkor kérdései. Bp. 1983. Egyetemi szakdolgozat, kézirat.
3. HORLER Miklós: Budapest műemlékei. 2. Bp. 1962. 252–255., KUBINYI András: ... In: Budapest Története. 2. Bp. 1973. 27–28.
4. NAGY Emese: A középkori Gercse község temploma. *BudRég* 18 (1958) 543., 564., I. MELIS Katalin újabb kutatási eredményei, feldolgozás alatt.
5. Bronz öntörög a Várhegy területéről, MNM Ro. 15/1931., TOMPA Ferenc: ... In: Budapest Története 1. Bp. 1942. 107. Ugyancsak a MNM római gyűjteményében közelebbi helymeghatározás nélkül 7/1931. számon cserép szerepel. A Várhegy nevű magaslaton egy Jupitert és feltehetőleg Junót ábrázoló aedícula töredéke került elő, igen rongált állapotban: KUZSINSZKY Bálint: Az Aquincumi Múzeum római kőemlékeinek ötödik sorozata. *BudRég* 12 (1937) 63–152; 99–100. 10–11. kép. A Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma kőtárában található egy pesthidegkúti lelőhelyű sírtábla feliratos, alsó része, BTM Lsz.: 63.10.22. CIL III. 10561., melyet Berger János házában őriztek egykor, de ez másodlagos lelőhely, a darab nem itt, hanem Óbuda külső területén került elő. KUZSINSZKY Bálint: Magyarországon talált római kőemlékek a vidéki múzeumokban és egyéb helyeken. Múzeumi és Könyvtári Értesítő 2 (1908–1909), Budapest Története 2. Bp. 1942. 379. szerepel a következő mondat: „római mérföldkövek a III. római mérföldnél, Pesthidegkút tájékán, ahol a templom előtt ma is áll még...”. Sajnos ma már nem.
6. A pesthidegkúti Helytörténeti Kör munkatársai, Toperczer Oszkár, Kovács Géza és mások, kutatásaink idején igen sok segítséget nyújtott munkánkhoz, ezért ezúton is szeretnénk kifejezni hálás köszönetünket.
7. Kőszegi Frigyes adatszolgáltatását köszönöm.
8. Az éremmeghatározásért Torbágyi Melindát (MNM Éremtára) illeti köszönet.
9. A darab keltezésében és értelmezésében e tárgycsoport elismert kutatója, Sellye Ilona volt segítségemre, tanácsait ezúton is köszönöm.
10. A bronzlemezéből kézzel kivágott minták elkészítésének technológiájára ld. SELLYE Ilona: Adatok az arrabonai fémművességhez. *Arrabona*. 12 (1970) 69–83., 72–73.
11. STIEGLITZ, H.: Das Auxiliarkastell von Carnuntum. *Carnuntum Jahrbuch* 1986. 193. skk. IV. t. 16., a tárgyleírás a 207–208. oldalon.
12. PETŐ Mária: Kutatásaink idején eljutottunk a közeli Gazda u. 45. sz. házhoz, ahol a tulajdonos, Lázárné elmondta, hogy kb. 10–15 éve rómainak mondott utat találtak a házuk előtt, a patak partján, mely Óbuda irányából jött. Az itt kutató régész nevént nem tudta megmondani, s sajnos a BTM Adattárában sem találtunk erre vonatkozó felvilá-

gositást. A háziasszonytól azt is megtudtuk, hogy a mai épület helyén egykor vámház állott, az épület eredetileg 300(?) éves volt, s talán már a római korban is állott itt valamiféle építmény, mert kerti munkák során faragott köveket találtak, melyekből azonban semmit sem tudott megmutatni. A ház a Jegénye patak partján, egy dombtetőn fekszik, igen jó földrajzi helyzetben, de kutatás nélkül a hely rómaiak általi lakottságára nem következtethetünk. Az innen lefelé húzódó utcákban gyakran találunk őskori cserepeket, főleg eső után, amikor a víz lemossa a földet, de

római leletet a Gazda utca környékéről még másodlagos helyzetből sem ismerünk.

13. Időközben késő-kelta településmaradványok kerültek elő a Kis-Dunaág mentén, Szigetszentmiklós határából., ami arra utal, hogy az őslakosság telepeinek felbukkanása nemcsak a budai, hanem a pesti oldalon is várható. Ld.: H. Hanny Erzsébet: Kelta település nyomai az M0 autópálya nyomvonalán (Szigetszentmiklós-Üdülősor, Vízműtelep) BTM Műhely 5. Bp. 1992. 241–257.

KELTISCH-RÖMISCHE FUNDGÜTER UND SIEDLINGSÜBERRESTE IM II/A BEZIRK VON BUDAPEST

Aus der Geschichte dieses Außenbezirkes der Hauptstadt sind außer einigen Streufunden nur die Resultate der Forschungen der Kirche aus dem mittelalterlichen Dorf Gercse und die der Remete Alsóbarlang (Unterhöhle) und Felsőbarlang (Oberhöhle) bekannt. Seit einigen Jahren bestätigen Reihen der Rettungsgrabungen die Tatsache, daß dieses Gebiet von der Altsteinzeit bis in unsere Tage bewohnt war.

Aus der Reihe der Forschungen fassen wir jetzt die Resultate des keltisch-römischen Zeitalters zusammen. Die großen bekannten Fundorte, die zur spätkeltischen Periode gehören, sind an den Hauptverkehrswegen, meistens an der Budauer Seite der Donau zu finden¹³. Deshalb lohnt es sich die

Fundmaterialien der weiter liegenden, von Bergen verschlossenen, keltischen-Eraviskensiedlungen zu vorstellen.

Die Zusammensetzung der Fundgüter ist spärlich, sie enthalten nur die charakteristischen Haushaltskeramikwaren. Die Wirkungen der Romanisierung berührten nur später und ganz oberflächlich die hiesigen Einwohner.

Dieser Ort war in der Römerzeit wahrscheinlich mit den Gebieten von Óbuda verbunden. Darauf weisen schon seit langer Zeit bekannte Streufunde (römische Steindenkmäler) und neue Funde hin, die aus der Nähe des Jegénye (Pappel) Baches stammen.

AZ AQUINCUMI TÁBORKUTATÁS EREDMÉNYEI ÉS FELADATAI

Az aquincumi táborkutatás jelen szakaszában újból olyan ponthoz érkezett, ahol nemcsak érdemes, hanem szükséges is az eddigi ismereteket összefoglalni, annak érdekében, hogy a további kutatás a megfelelő irányban folytatódhasson. Alsó Pannónia helytartói székhelyének és hosszú ideig a tartomány egyetlen legio táborhelyének a kutatása a magyar limeskutatásnak a kezdetektől fogva súlyponti feladata volt. Az előrehaladást azonban rendkívüli módon korlátozta és lassította, hogy az emlékek – a magyarországi limes nagy részével ellentétben – sűrűn beépített városrészben, nehezen hozzáférhetően helyezkedtek el, s ezért csak véletlenszerűen kerültek elő. A római emlékek fölé először a középkori, majd az újkori Óbuda építkezett. Ezért a régészeti kutatásnak hosszú ideig csak ritkán volt alkalma nagy felületeken dolgozni, s akkor sem mindig éppen ott, ahol az igazán eredményes lehetett volna. Csak fokozta a nehézségeket az a körülmény, hogy a középkortól kezdődően kőbányának használták a római épületeket, s az újkorban a lakóházak pincéinek építéskor is sok régészeti emlék tűnt el. Ezek a városi régészet ismert nehézségei. Mivel a török hódoltság során a középkori Óbuda gyakorlatilag nagyrészt elpusztult, s csak egy-egy főbb útvonalt használják folyamatosan, a fennmaradt városszerkezet sem jelentett egyértelmű és kézenfekvő kiindulópontot, mint sok más város esetében.¹ (1–2. kép)

A nagy alkalmat a régészet számára a 60-as évek végétől a 80-as évek közepéig az Óbuda belterületén szinte megszakítás nélkül tartó építkezések adták. A régi házak lebontása, az utak szélesítése, sőt egy új híd létesítése során hatalmas területen folytak a leletmentések és a tervásatások. Kezdetben a kutatást a korábbi eredmények bizonyos fokig megkötötték és szinte kényszerpályán tartották. A legiotábor helyét ugyanis, fennállásának egész ideje alatt a jelenleg ismert 2–3. századi *castra*-tól keletre feltételezték, s ezért a tervszerű kutatás is ezen a területen belül folyt. A döntő változást a *porta praetoria* és a *porta principalis dextra* lokalizálása jelentette. Két váratlan, 1973. évi leletmentés eredményeképpen pedig, az egész korábbi kutatást új alapra helyezve lehetett továbbfolytatni.² (3. kép a–d)

A *principia* előkerülése nyomán nemcsak a 2–3. századi legiotábor *praetentura*-ját lehetett körvonalazni, hanem az is világossá vált, hogy a *decumana* front jóval nyugatabbra keresendő, mint eddigi feltételezték. Egy hatalmas, patkóalakú toronytól közrefogott kapuépítmény előkerülése pedig világossá tette, hogy a 4. század folyamán Óbuda egész beépítettsége, a legiotábor elhelyezkedése és szerkezete teljes átalakuláson ment keresztül.³

Ezek ismeretében olyan kutatási programot lehetett felállítani, amely erre a pontosabban megismert, jobban megfogható 2–3. századi legiotáborra, s annak 4. században megépült utódjára összpontosíthatott. (4. kép a–d)

A leletmentések helyét ugyan elsősorban az építkezések szabták meg, de azok olyan kiterjedt területen – a 2–3. századi *castra* és a körülötte fekvő *canabae* területén – folytak, amely végre széleskörű megfigyelésekre adott lehetőséget. Ez 1973 óta körülbelül 300 kisebb-nagyobb ásatást jelentett, a kisebb megfigyeléseket hozzászámítva azonban ez a szám a kétszeresére is nőhet. A hajszolt tempó miatt nem mindig teljes körű kutatást a feltárások nagy száma ellensúlyozta. Az így létrejött topográfiai kép első látásra szinte teljesnek vélhető, hiszen a kutatások Óbuda mindegyik részét érintették és a történeti események is többé-kevésbé pontosan körvonalazhatók.

Így a 2–3. századi legiotábor helye, utcahálózata, fontosabb épületei, valamint a 4. századi erőd körvonala, védművei s kisebb mértékben belső épületei váltak ismertté. (5–6. kép) Az új megfigyelések a *canabae* szerkezetére vonatkozólag is értékes következtetésekre adtak alkalmat, sőt, az aquincumi katonaváros temetőinek is több száz sírját tárták fel.⁴

A nagyszámú eredmény ellenére azonban sok az olyan megoldatlan topográfiai kérdés, amelyre megválaszolása a történeti képet is lényegesen módosíthatja. Ezek részben több évtizede megoldásra várnak, másokat az új eredmények alapján vetettek fel. Viszonylag kevés kiegészítést tudunk tenni a korábbi kutatás által felvázolt topográfiai képhez a legiotábor korai periódusait illetően. Az új eredmények alapján ugyan összeállt egy viszonylag megbízható kép a 2–3. századi legiotáborról, s a korai rétegek vizsgálata is megtörtént – noha a kívánatosnál kisebb mértékben volt ez lehetséges – mégsem elégséges a jelenlegi tudásunk a megelőző *castrumok* elhelyezkedéséről, számáról, belső szerkezetéről. Nincs rá okunk, s nem is állna módunkban, hogy állást foglaljunk a korábbi kutatás által közzétett úgynevezett Kerék utcai *decumana* fronttal kapcsolatos eredményekről, de az újabb leletek aligha illenek bele az eddig publikált alaprajzokba.

Egy megjegyzés azonban már most lehetséges: olyan nagy tájolásbeli eltérést, mint amilyen a publikációkban található, nem figyeltünk meg utóbbi ásatások során.⁵ (7. kép)

Nemcsak a Vörösvári úton a 2. századi periódus előtt feltárt kőépítmény részlete és az attól nyugatra, a 2–3. századi tábor leghátsó *scannum*-ában lévő kaszárnyák alatt feltárt ÉD-i irányú *fossa* nem tartozik össze a Kerék utcai emlékekkel,⁶ (7. kép 1–3.) hanem a Vörösvári út déli oldalán, a későbbi *via principalis* alatt megfigyelt korai épületnyomok – valószínűleg kaszárnya (7. kép 4.) – kapcsolata sem ismert ezekkel, sem az a cölöpkonstrukcióval, amelyet a területtől kissé ÉNy-ra figyelt meg Nagy Tibor.⁷ További ásatás szükséges a Dunapart közelében az elmúlt években feltárt ÉDi irányú *fossa* (7. kép 5.) és a korábban megtalált KNY-i irányú védműrendszer kapcsolatának tisztázására.⁸ Megemlíthetjük még a Harrer Pál utcában feltárt ÉDi irányú korai *fossát* és egyéb, egyelőre tábor-

1. kép. Óbuda térképe (Nagy Lajos: Budapest Története 1942) az akkor ismert római emlékekkel

hoz nem köthető árokszakaszokat.⁹ (7. kép 6–8.) A fenti tények alapján világos, hogy a jelenlegi struktúrájában biztosan ismert 2–3. századi legiotábornak legalább 2–3, tőle eltérő elhelyezkedésű előzménye volt. E táborok pontosabb elhelyezkedésének felderítése, valamint szerkezetük vizsgálata még fontos megoldandó feladata a kutatásnak.

A korai korszak kutatásának egyik szerencsés eredménye a Kr. u. 73-ban épült lovastábor lokalizálása, kiterjedésének és néhány fontosabb épületének meghatározása. Carnuntum mellett Aquincum stratégiai fontosságát jelzi az a tény, hogy a lovastábor még a legiotábor felépülése után nagyjából a 2–3. század fordulójáig használatban volt, s nem lehetetlen, hogy területe ezután is megőrizte katonai jellegét. A Hotel Aquincum építését megelőző feltárások azonban nem adhattak választ valamennyi topográfiai és kronológiai kérdésre.¹⁰

A pontosabb kronológia megállapítása itt is az eddigi eredmények kiértékelésén és a további kutatásokon alapulhat. Egyelőre nem tudjuk, hogy a táborépítést megelőzően milyen katonai létesítmények állottak a közelben, hiszen a jelenleg ismert alatabortól északra és nyugatra is találtak cölöpkonstrukciós épületrészleteket sőt árokmetseteket is megfigyeltek.¹¹ Csak ezek szétválasztása teszi lehetővé a korai táborok, azok vicus-ainak ill. a korai legiotábornak és *canabae*-jának pontosabb körvonalazását és egymástól való különválasztását is (7. kép 9–11.)

A *canabae* északi régiójában lévő nagyméretű épületegyüttes feltárása során került elő annak az ezidáig ismeretlen auxiliaris tábor védőárkának a metszete, amely a 2. század elejénél tovább nem állott fenn.¹² Pontosabb kiterjedése, építési ideje csak további ásások során lesz meghatározható. (7. kép 12.)

Magának a *canabae*-nak a szerkezetéről is sok információt adtak a feltárások, az egyes régiók szerepéről utoljára Póczy Klára számolt be. Ezt a képet csak az alatabor előkerülése módosította, de az összképet itt is tovább kell finomítani, elsősorban kronológiai szempontból.¹³

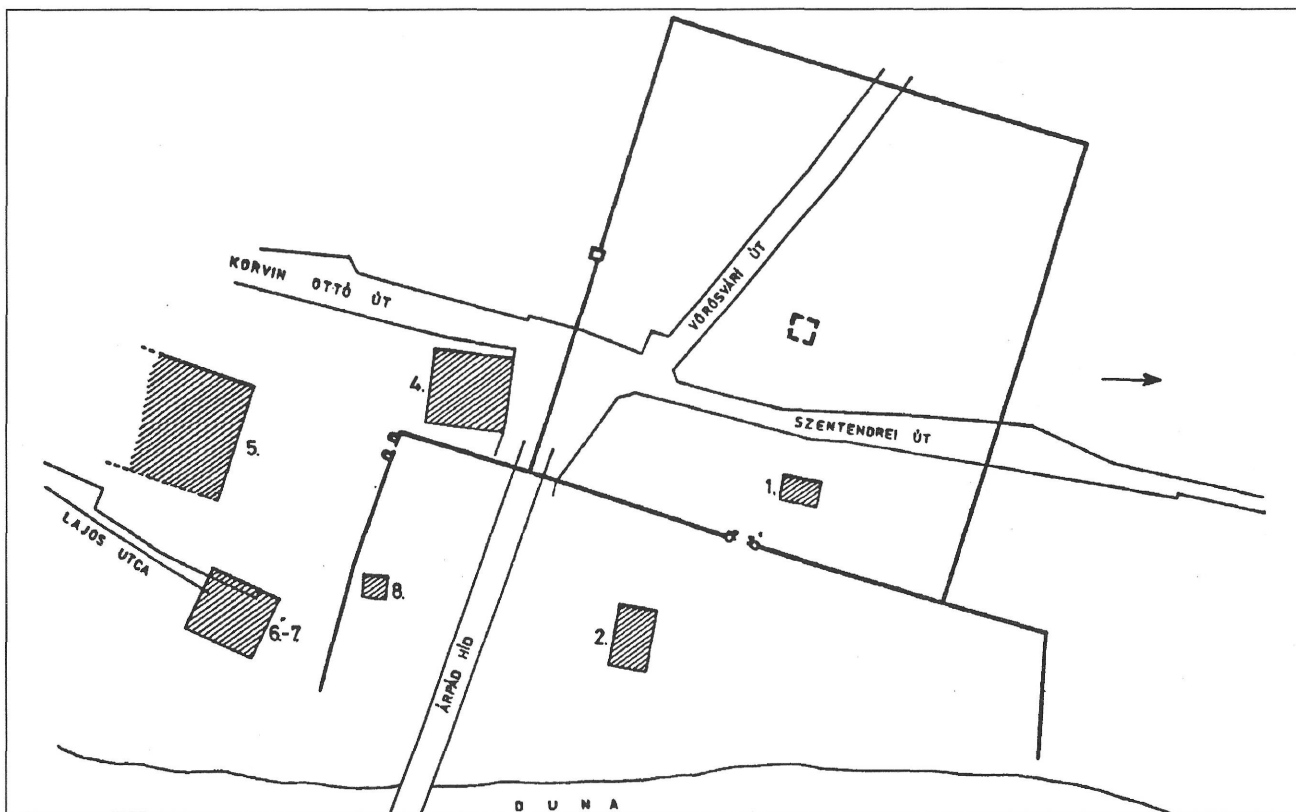
Kidolgozásra vár a település 4. századi képének pontosítása is. Részben új feltárásokkal, részben a meglévő leletanyag részletes kiértékelésével lehet választ kapni a 4. századi erőd építési korszakaira, belső beosztására és feltételezett beszűkítésének pontosabb helyére, idejére, a korábbi legiotábor területének szerepére, a *canabae* még használatban lévő területeire vonatkozó kérdésekre.¹⁴

Az eddigiek alapján a munkát elsősorban az intenzív feldolgozással, másodsorban a korlátozott mértékű kiegészítő feltárásokkal kell folytatni.

Az új topográfiai adatok nagy száma mára indokoltá teszi az eddigi eredmények összesítését, s az eddigi rövid összefoglalókon kívül a szisztematikus feldolgozás előkészítését és megindítását. Az egyes ásások, leletmentések anyagának részletes kiértékelése s az egyes eredmények egymással való összevetése nélkül az eddigi kronológia és a rajta alapuló történeti-topográfiai kép nem tehető pontosabbá.

Noha egyetlen téma sem tekinthető lezártnak, elsősorban a 2–3. századi legiotábor, valamint a *canabae* több épületegyüttese kielégítően ismertnek tekinthető, bizonyos beépített felületeken pedig nem lehet további feltárást végezni. Ezért a feldolgozás is tükrözi a kutatottságnak ezt a különbözőségét.

A feltárások már említett körülményeinél, jellegénél fogva, minden törekvésünk ellenére sem volt mindig lehetséges, hogy egy-egy témát minden esetben ugyanaz a személy kutasson.

2. kép. Óbuda fontosabb középkori emlékei és a római legiotáborok elhelyezkedése (2–4. sz.) (Bertalan Vilmosné nyomán, BudRég 24 [1976])

3/a. kép. Óbuda fontosabb római kori építményei. (Szilágyi János PWRE Aquincum címszó 1968)

Az egyes részásatások publikálása is többnyire elmaradt, vagy csak rövid összefoglalásokra szorítkozhatott, sőt a múzeum restaurálási és raktározási adottságai sem tudtak a megnövekedett szükségleteknek megfelelni.¹⁵ Így az a helyzet állott elő, hogy a fenti anyagot témakörökre bontva, egy-egy téma esetében olykor 2–3 társszerző fogja feldolgozni. Ezeknek a tematikus publikációknak a megjelentetésére új kiadványsorozatot szándékozunk indítani azzal a céllal, hogy ilyenformán az aquincumi ásátásokat, köztük a katonai táborok és a *canabae* ásátásait teljes mértékben közzétegyük. A sorrendet az egyes témák feldolgozottsága alapján állapítjuk meg.

Egyes területeken azonban túl sok megoldatlan, nyitott kérdés maradt. Ezért, továbbá mert a területen építkezések várhatóak, amelyekre időben fel kell készülni, szükségesnek tartjuk a további feltárásokkal foglalkozni.

Általánosságban alapelvnek vélem, hogy a múzeum elsősorban ott kezdeményezzen feltárást, ahol azt az emlék veszélyeztetettsége indokolja. Ugyanakkor ennek elébe is kell menni egyfajta minimális tájékoztató preventív ásatással a kevésbé kutatott témák esetében, mert egy-egy építési szándék bejelentése, az ásatási fedezet megléte és a kivitelezés tényleges megindítása között többnyire nagyon kevés idő áll rendelkezésre ahhoz, hogy az építkezést megelőző feltárás minden fontos kérdést megoldjon. Végül, nem utolsósorban bizonyos területeken még a feltárás finanszírozása fejében sem fogadható el az ott lévő régészeti emlékek teljes vagy részleges elpusztítása.¹⁶

Ennek a kérdésnek az eldöntéséhez idejekorán szükségesek a megfelelő ismeretek, amelyek elkészültek, ha csak az építkezéshez kapcsolódó, gyakran a beruházók költségén végzett feltárás során tesz szert rájuk a régész. Ebben az esetben gyakorlatilag nincs már mód az építési engedély megváltoztatására. Ez Óbudának különösen a katonai táborokat és a *canabae* belső részeit magában foglaló centrális részeire érvényes, ahol a következő egy-másfél évtized során minden bizonnyal dinamikus fejlődésre és építkezésekre lehet számítani. Ezért a kutatás szakmai kérdéseinek megoldásán túl az is fontos, hogy a most aktív régész generáció az utána következő időszakra, mind a nagyközönség, mind a mainál fejlettebb kutatási módszerek számára hozzáférhetően megőrizze területünknek legalább a legfontosabb régészeti örökségét. Ez pedig csak az emlékek felismerése, helyzetük meghatározása, vagyis a megfelelő szintű feldolgozás és ésszerűen, megfelelő arányban tervezett további kutatás révén válik lehetővé.

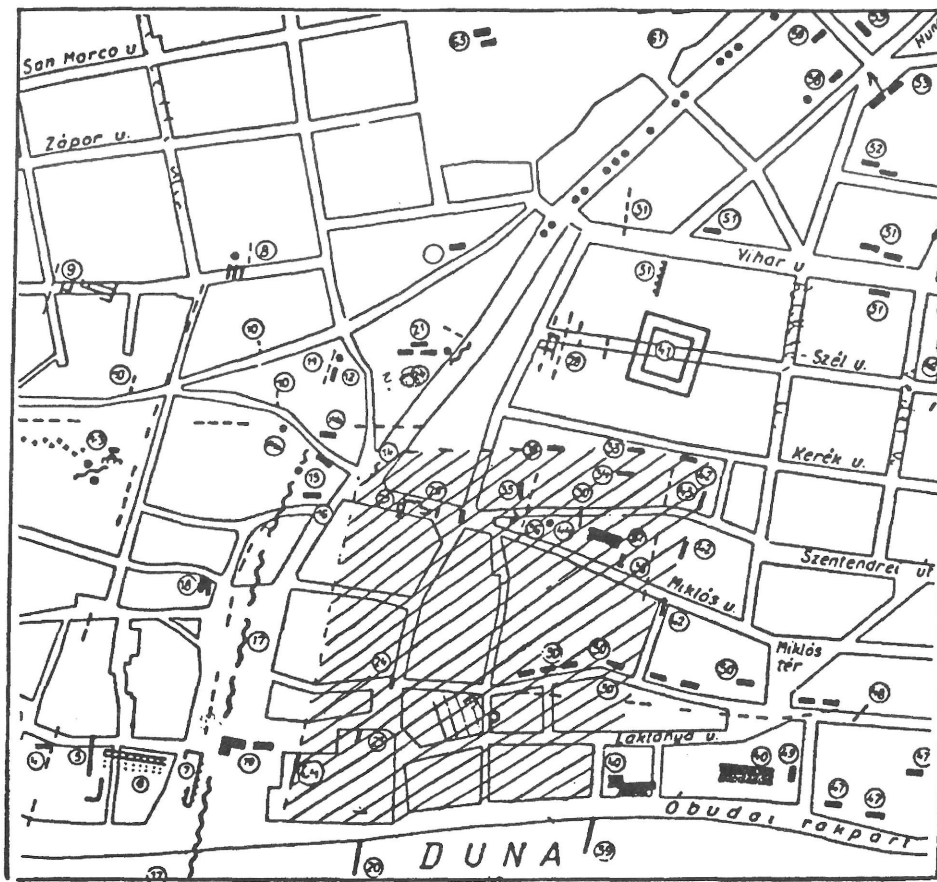
JEGYZETEK

1. K. PÓCZY, ÉPÍTÉS-ÉPÍTÉSZETTUDOMÁNY 15 (1983) 335. A városi régészet problematikájához: PÓCZY K.: Aquincumi kutatások 1973–1982. A városi régészet eredményei és problémái. ArchÉrt 113 (1986) 15–31.
2. A korábbi eredményről összefoglalóan: SZILÁGYI J., „Aquincum”, In: PWRE suppl. XI, Stuttgart 1969, 82, NAGY T., The Frontier of Pannonia as reflected by recent research, Roman Frontier Studies 1967 (Tel Aviv) 147–148, Fig. 78, NAGY T., Budapest Története I, Budapest, 1973, 115, NAGY T., Das zweite Lager der legio II adiatrix in Aquincum (Óbuda) In: Studien zu den Militärgrenzen Roms II, (1977) 359–366.
3. A principiáról: SZIRMAI K.: Előzetes beszámoló az óbudai legióstábor principiáján és közvetlen környékén végzett kutatásokról. BudRég 24

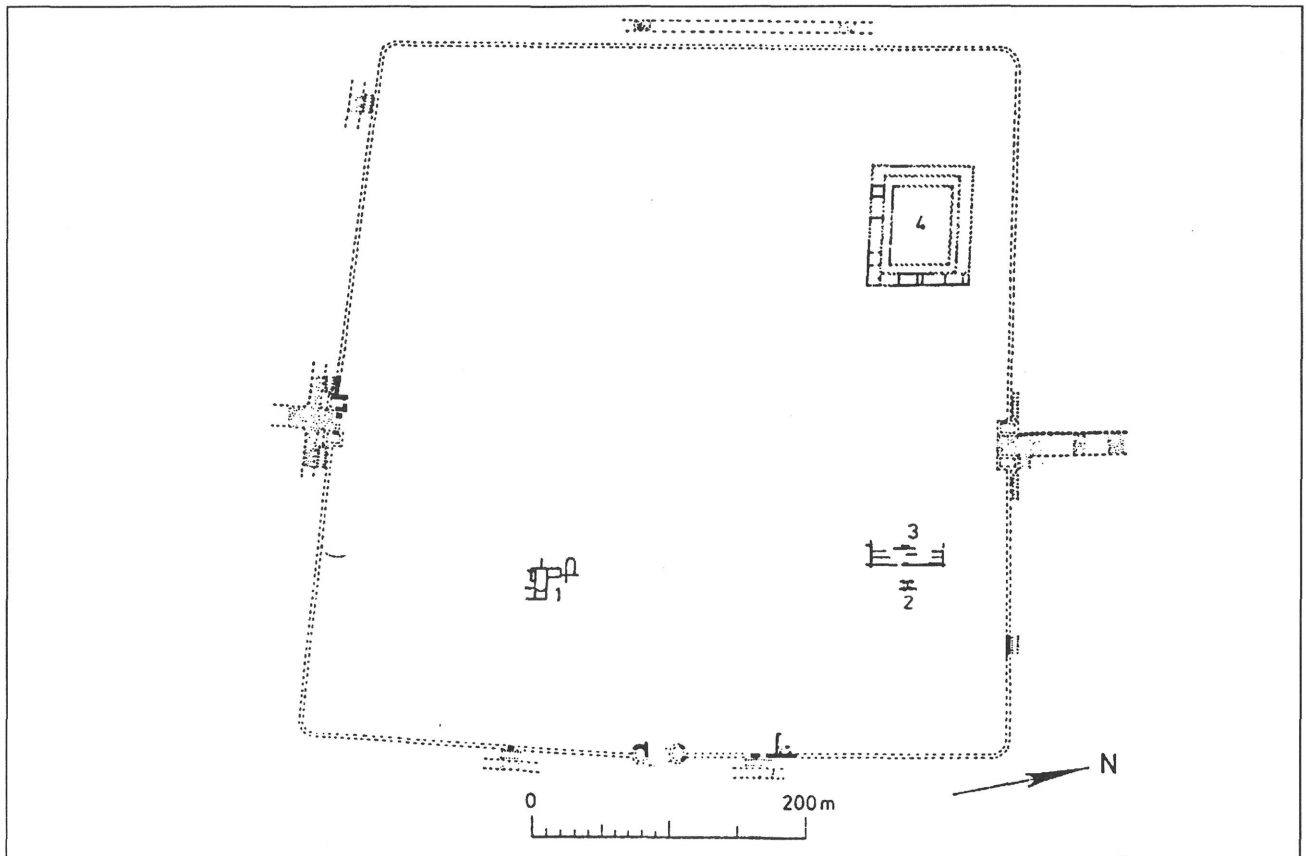
- (1976) 91–111, SZIRMAI K., Preliminary Report on Excavations conducted at the Principia of the Óbuda Legionary Camp and its immediate Vicinity BudRég 24 (1976) 91, a 4. századi táborkapuról: PARRAGI Gy.: Jelentés a Fényes Adolf utcában feltárt déli kaputorony ásatásáról. BudRég 24 (1976) 137–144.
4. PÓCZY K., Aquincum, RLIU 83, PÓCZY K., A katonai táborokról: Az aquincumi legióstábor és katonaváros romjainak feltárása és műemléki bemutatása. BudRég 24, (1976) 11, PÓCZY K., Beiträge zur Baugeschichte des 3. und 4. Jahrhunderts im Legionslager von Aquincum, Studien zu den Militärgrenzen Roms II, 373, PÓCZY K., Aquincum. Castra, Canabae, Colonia. (Az 1976–1980 közötti időszak ásatási eredményeinek összefoglalása.) BudRég 25 (1984) 15–34, PÓCZY-NÉMETH-SZIRMAI-KOCSIS, Das Legionslager von Aquincum. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms III, 398–403, NÉMETH M., Die römischen Militäranlagen, In: Das römische Budapest (hrsg. H. Polenz) Münster-Lengerich 1986, 79–98, NÉMETH M., Aquincum. Feltárások az 1981–1988 közötti időszakban. BudRég 28 1991 91–105., A canabaeról: PÓCZY K., Die Militärstadt von Aquincum in 2. und 3. Jahrhunder. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms III, 404 skk, PÓCZY K., Die Lagerstadt (Canabae legionis) in: Das römische Budapest (hrsg. H. Polenz) Münster-Lengerich 1986, 99–130. Temetők: TOPÁL J.: A Bécsi úti római kori temető I. BudRég 25, (1984) 291–320, TOPÁL J., Roman Cemeteries of Aquincum, Pannonia, The western Cemetery, Bécsi Road I. Budapest, 1993, ZSIDI P., Untersuchungen des Nordgräberfeldes der Militärstadt von Aquincum. In: Akten des 14. Limeskongresses 1986 in Carnuntum (1990) 723–730.
5. Pl. KÉRDŐ K., Akten des 14. Limeskongresses 1986 in Carnuntum (1990) 723–730. und KOCSIS L., u. ott 711. A témáról összefoglalóan: SZIRMAI K.: Régészeti adatok az aquincumi 1. századi legiotáborhoz, valamint a 2–3. századi legiotábor retenturájához. BudRég 27 1991 105–137.
6. KÉRDŐ 703, 705, PETŐ M., RégFüz 28 (1975) 42, KOCSIS 711, KOCSIS L., RégFüz 36 (1983) 37, RégFüz 37 (1984) 46 PÓCZY-NÉMETH-SZIRMAI-KOCSIS, Das Legionslager von Aquincum, in: Studien zu den Militärgrenzen Roms III, 398, Anm. 6.
7. L. KOCSIS in: Akten des 14. Limeskongresses 1986 in Carnuntum (1990) 711. Über die Pfostenkonstruktion: NAGY T., RégFüz 23 (1970) 25 f., NAGY T., Der Vicus und das Municipium von Aquincum, Acta ArchHung 23 (1971) 72–73. Anm. 59, PÓCZY-NÉMETH-SZIRMAI-KOCSIS, Das Legionslager von Aquincum in: Studien zu den Militärgrenzen Roms III, 398, Anm. 6.
8. SZILÁGYI J., Antik Tanulmányok 10 (1963) 316–318. Az ÉD-i irányú fossa publikálatlan: NÉMETH M. 1990. évi ásatása.
9. NÉMETH M., BudRég 24, (1976) 61 skk. MADARASSY O., RégFüz 41 (1988) 30, SZIRMAI K., Zur Chronologie der Auxiliarkastelle und des Legionslagers des 2–3 Jahrhunderts in Aquincum, Akten des 14. Limeskongresses 1986 in Carnuntum (1990) 684–685.
10. NÉMETH M.-KÉRDŐ K., Zur Frage der Besetzung von Aquincum im 1. Jh. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms III, 384–387, NÉMETH M., Forschungen im Alenkastell von Aquincum, Akten des 14. Limeskongresses 1986 in Carnuntum (1990) 675–681, NÉMETH M., RégFüz 41 (1988) 30, NÉMETH M., RégFüz 42 1990, 30.
11. PARRAGI Gy., BudRég 24 (1976) 139, NÉMETH-TOPÁL, RégFüz, 32 (1979) 41, FACSAJY A., RégFüz 33 (1980) 32, NÉMETH-KÉRDŐ, Zur Frage der Besetzung von Aquincum im 1. Jh. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms III, 386, Anm. 1, 16.
12. SZIRMAI K., Zur Chronologie der Auxiliarkastelle und des Legionslagers des 2–3 Jahrhunderts in Aquincum, In: Akten des 14. Limeskongresses 1986 in Carnuntum (1990) 684 sk.
13. A canabae-ról: ld. fent a 4. jegyzetben.
14. PÓCZY K., 1983 335. NÉMETH M., Aquincum. Feltárások az 1981–88 közötti időszakban. BudRég 28 1991 93.
15. A múzeum említett problémái megoldódni látszanak.

16. A régészeti emlékek védelmének és a városi régészetnek a problematikájáról. pl. PLANCK D., Archologische Denkmalpflege in Baden-Württemberg in den 90er Jahren, Denkmalpflege in Baden-Württemberg 20 1991 31–41, PLANCK D., Denkmalpflege und Forschung am Beispiel der provinzialrömischen Archologie in Baden-Württemberg, Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte 23 1990 703–719.

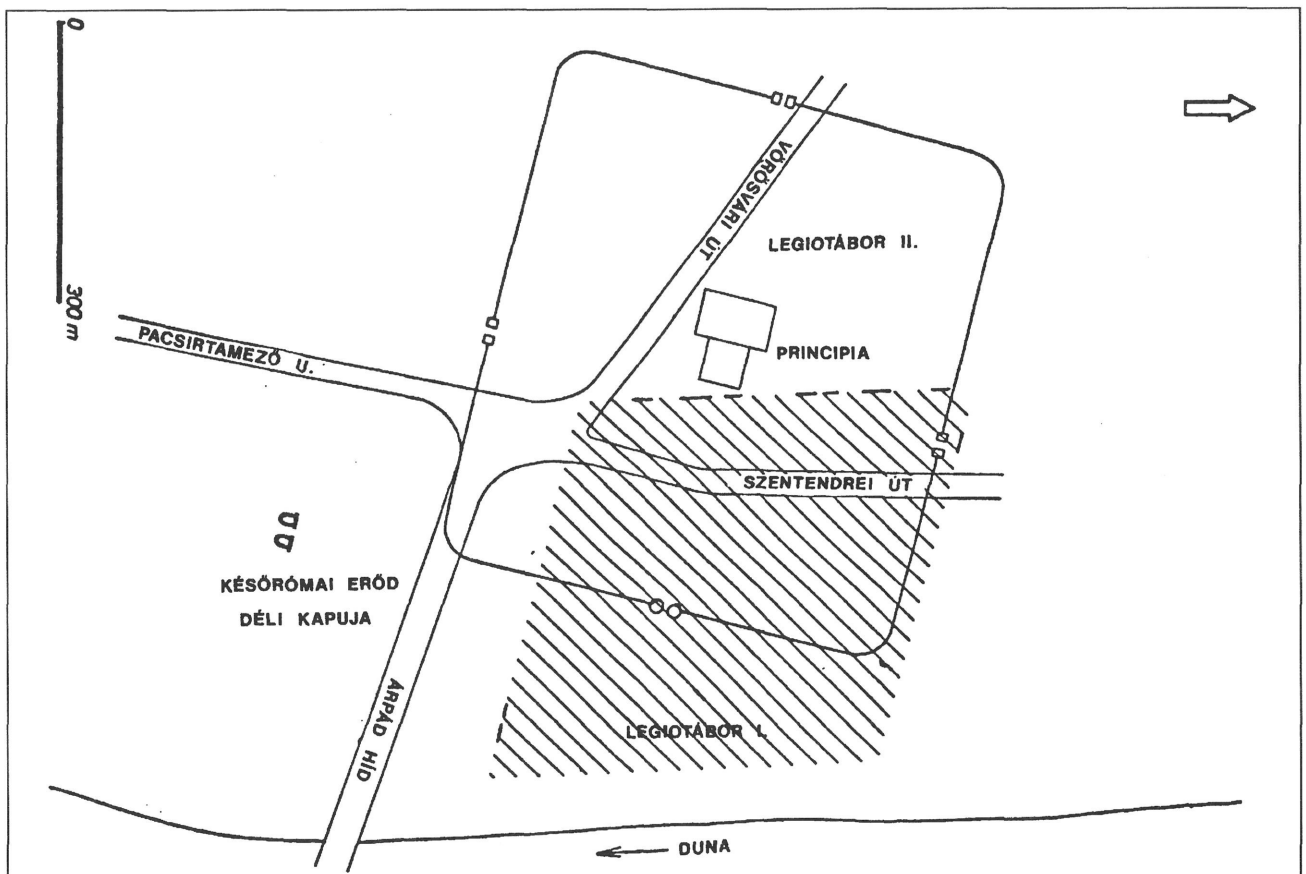
NÉMETH, M.: Roman Military Camps in Aquincum. – In La Pannonia e L'Impero Romano. (Atti del convegno internazionale „La Pannonia e l'Impero Romano” Accademia d'Ungheria e l'Istituto Austriaco di Cultura.) 1994. Roma. 139–152.

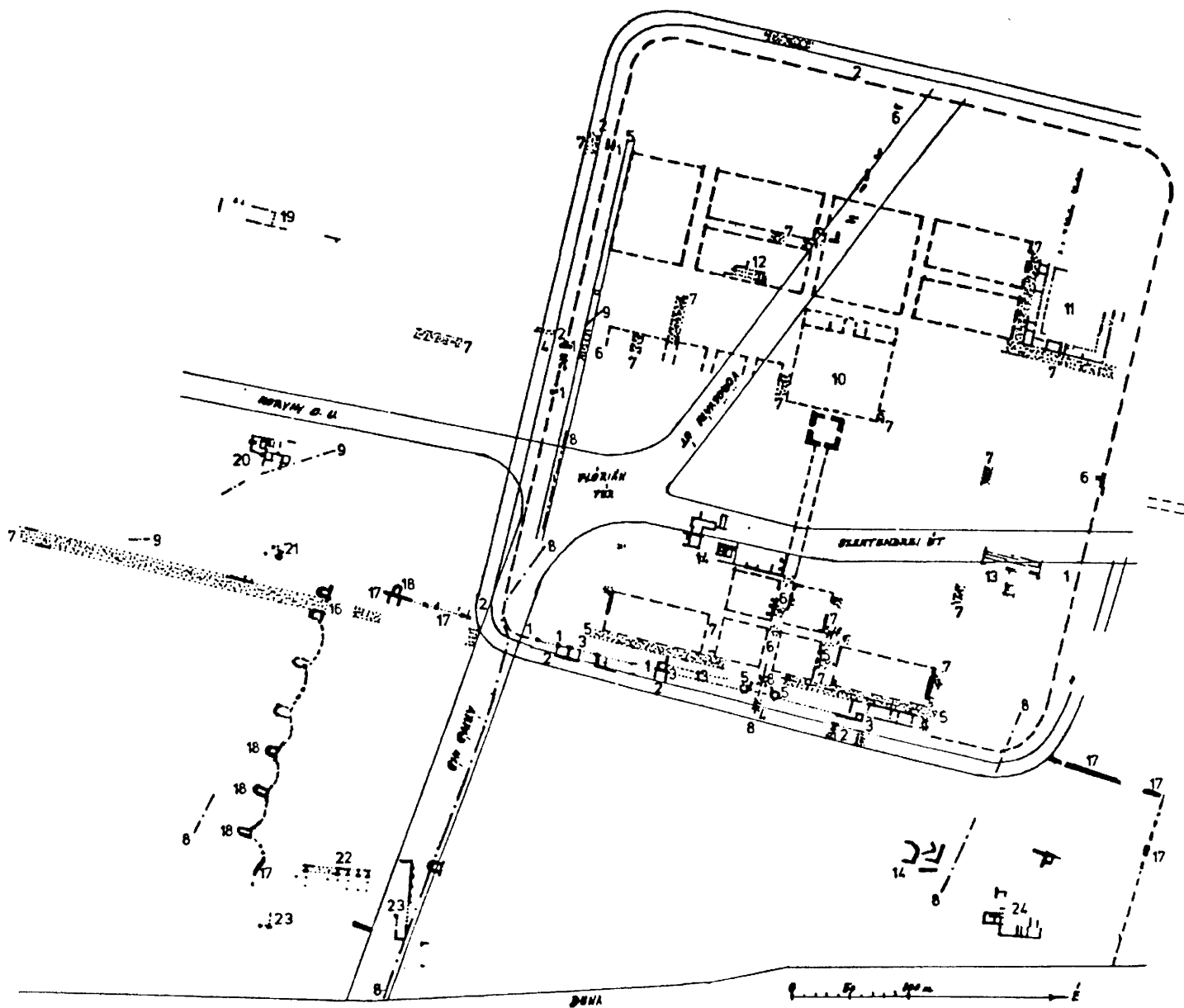
3/b. kép. Az első aquincumi legiotábor feltételezett kiterjedése. (Nagy T., The Frontier of Pannonia, Roman Frontier Studies 1967, Tel Aviv)

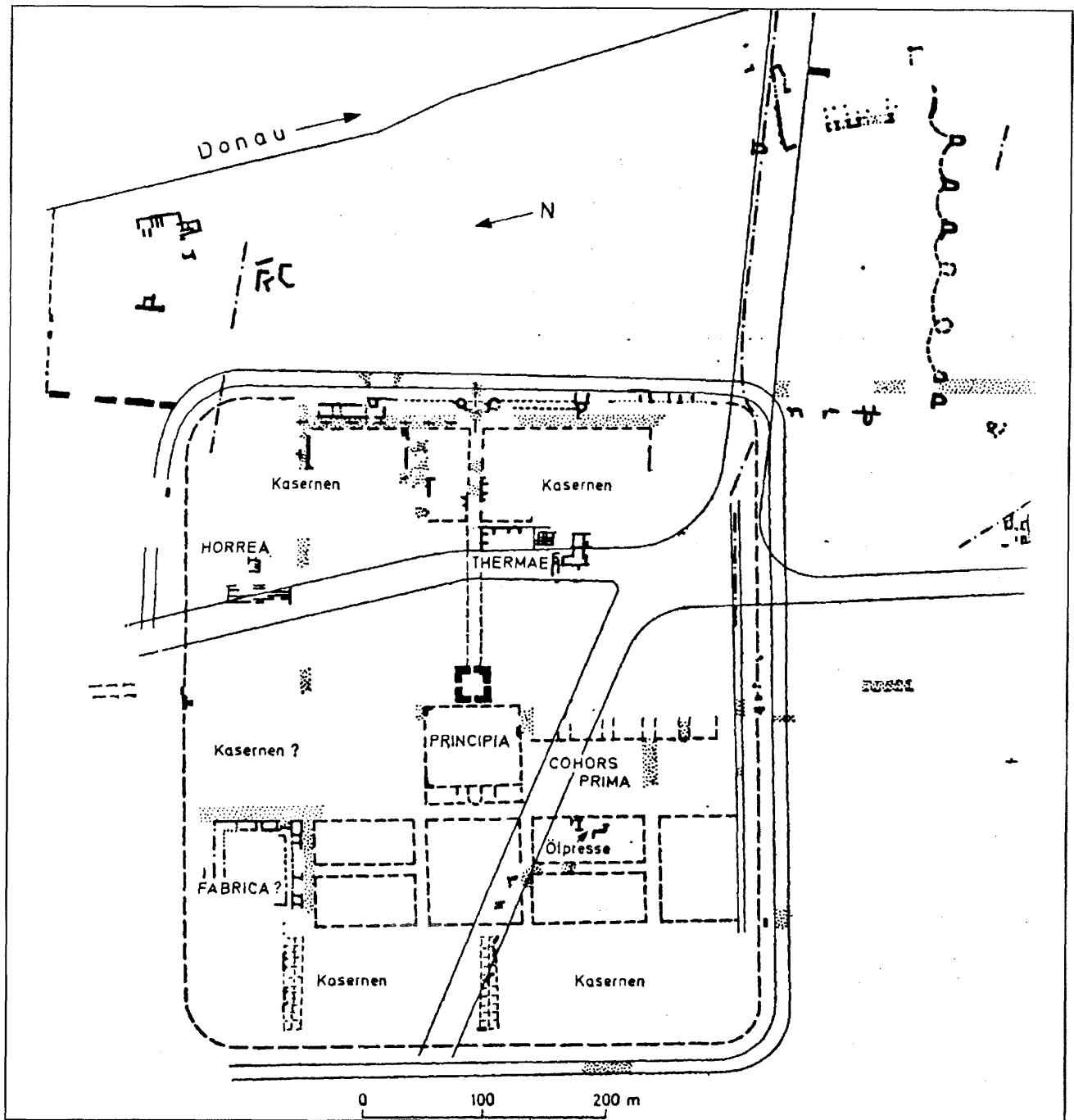
3/c. kép. A legio II adiutrix második tábora Aquincumban. (Nagy T., Studien zu den Militärgrenzen Roms II, 1974–1977)

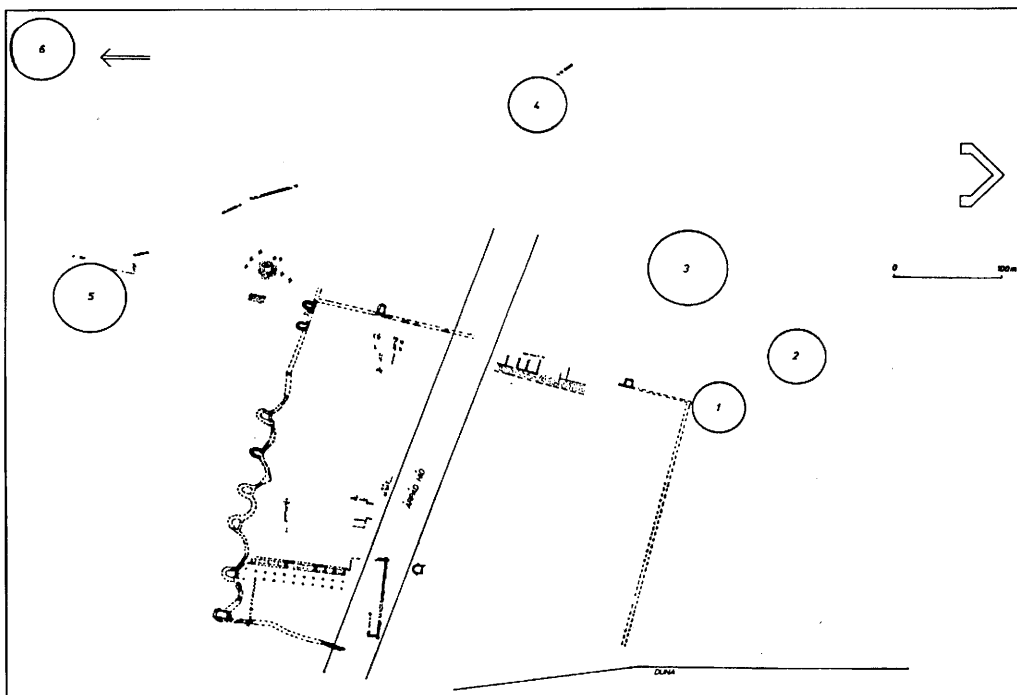
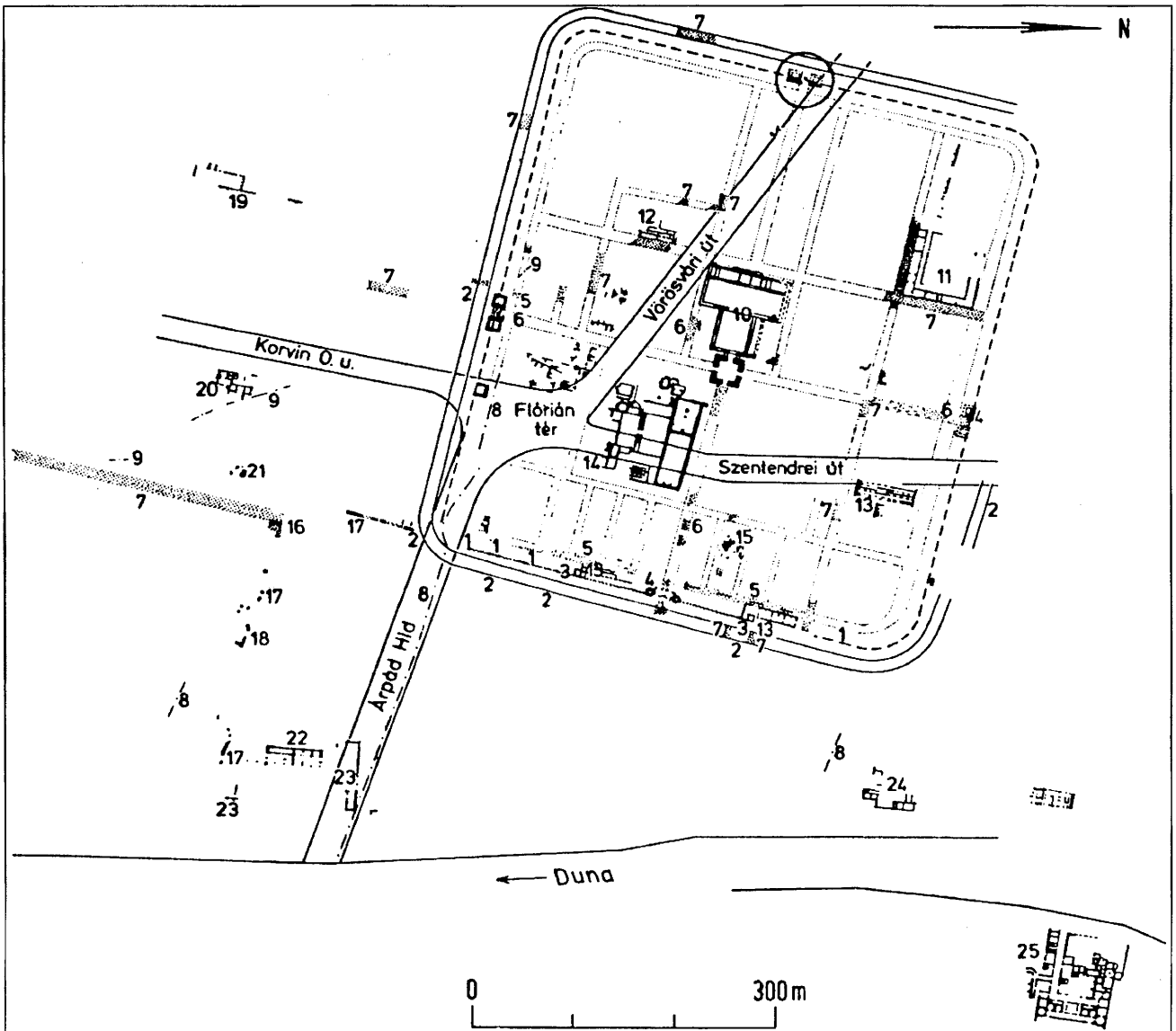
3/d. kép. Az 1. és 2. legiotábor, a principia és a későrómai erőd déli kapuzatának helyével

4/a. kép. Összesítő vázlat a 2-3. századi és a 4. századi legiotáborban végzett legfontosabb feltárások eredményeiről. (Póczy, BudRég, 24 [1976])

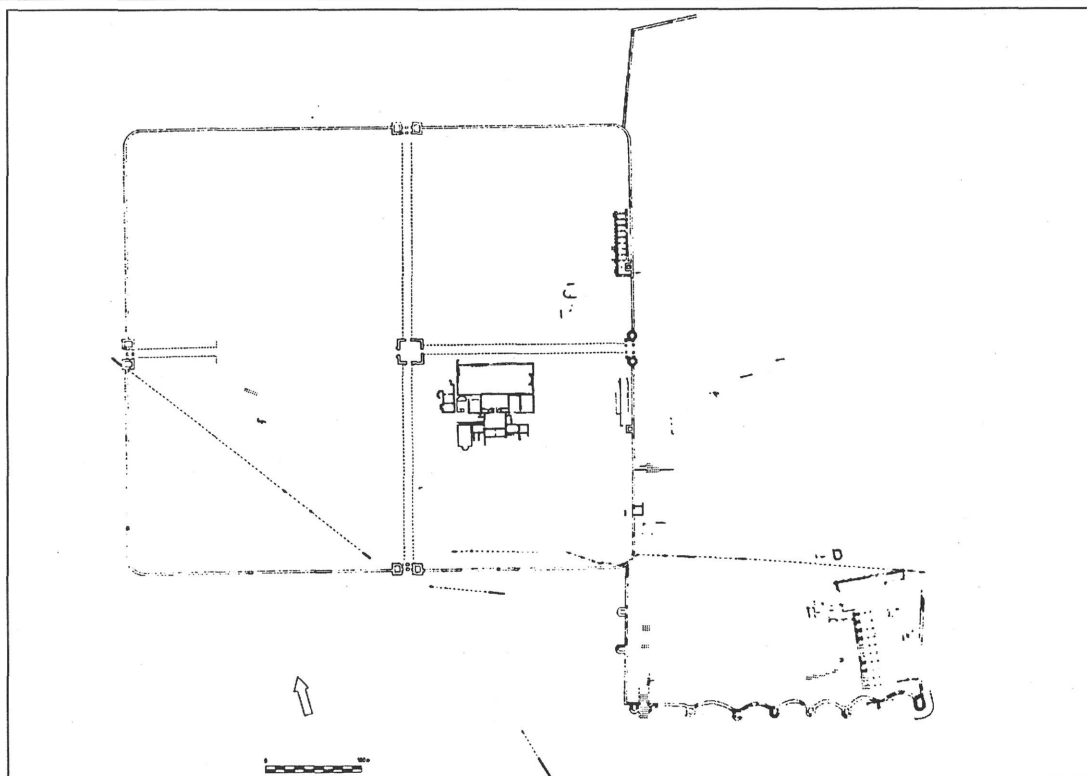
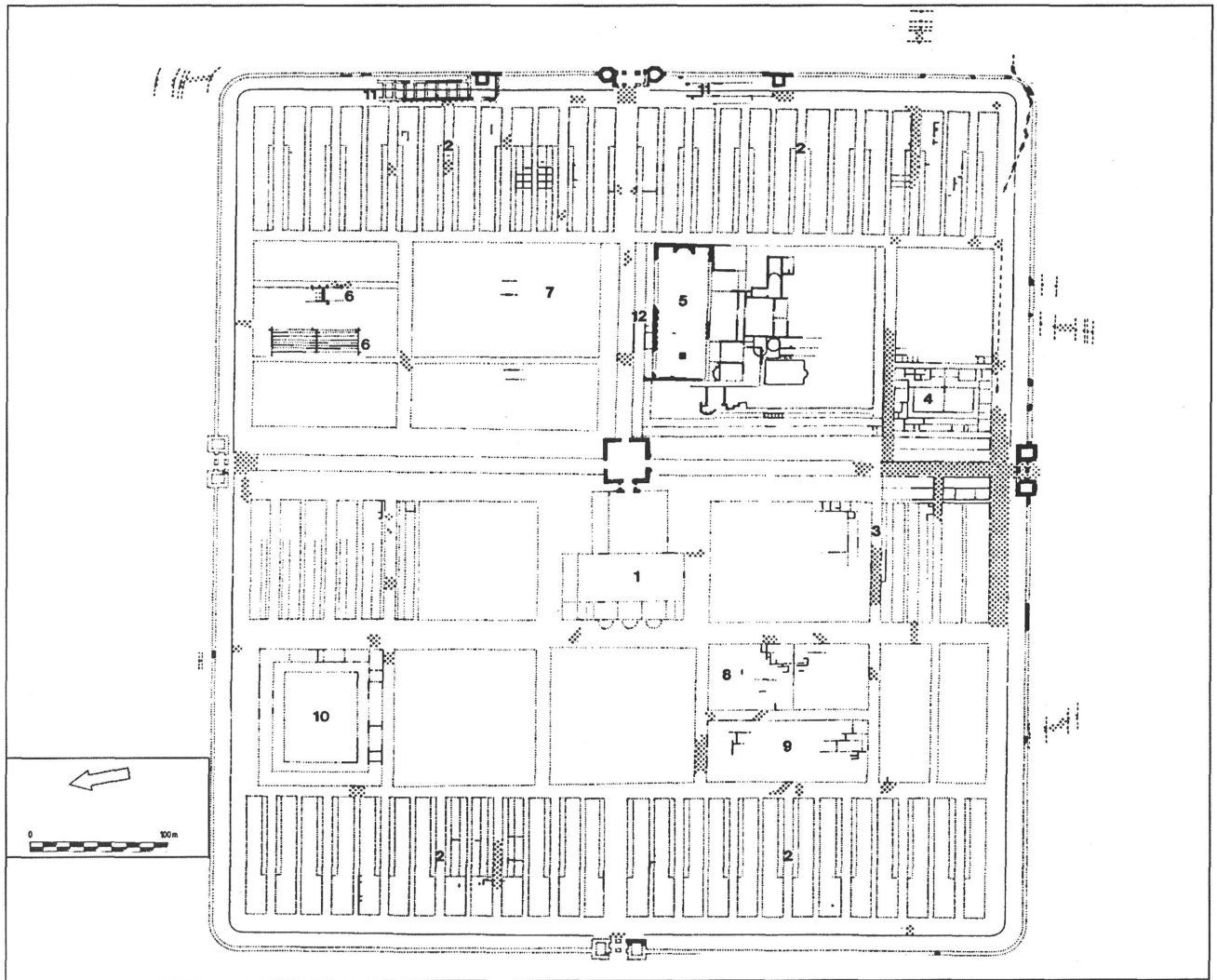

4/b. kép. Az aquincumi legiotábor. (Mócsy, Pannonia-Forschung, Acta Arch 29 [1977] Póczy K. nyomán)

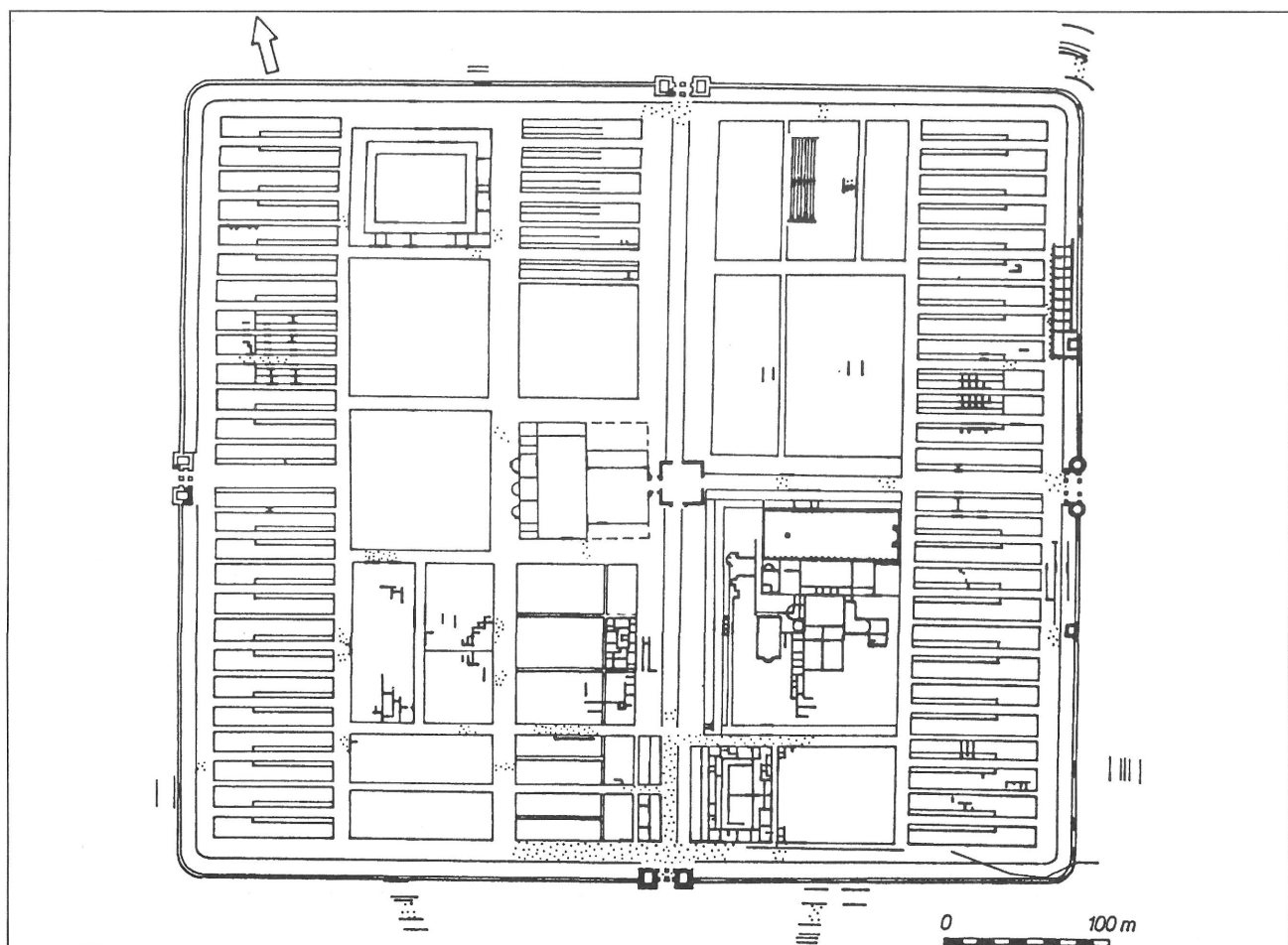
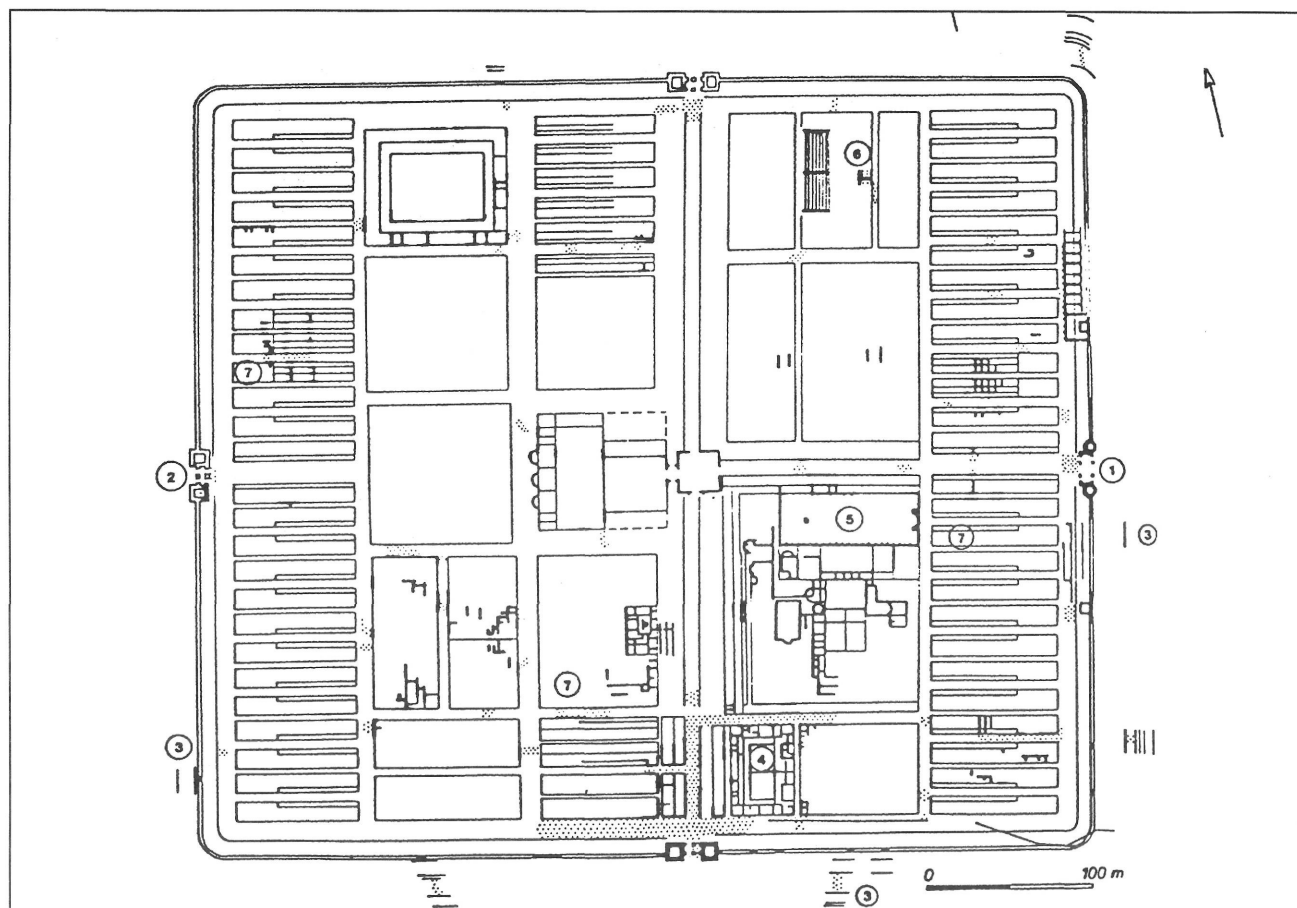
4/c. kép. Az aquincumi 2-3. századi legiotábor. (Póczy, Aquincum, Castra, Canabae, Colonia, BudRég 25 [1984])

4/d. kép. Az aquincumi 4. századi legiotábor déli fele. (Póczy, BudRég 25 [1984])

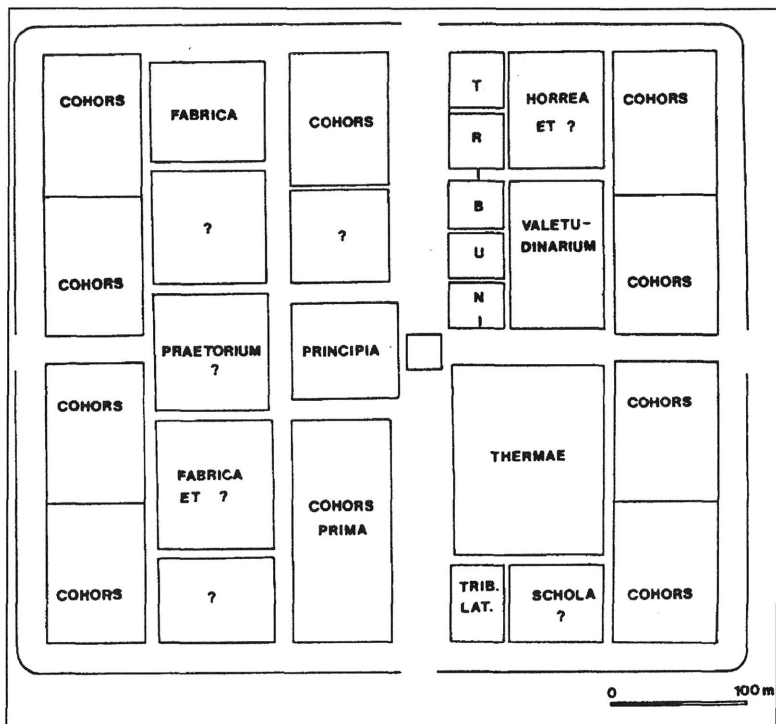
5/a. kép. A 2–3. századi aquincum legiotábor. (Póczy–Németh–Szirmai–Kocsis, Studien zu den Militärgrenzen Roms III.

5/b. kép. A 4. századi legiotábor és a korábbi castra 4. századi beépítettsége. (Póczy–Németh–Szirmai–Kocsis, Studien zu den Militärgrenzen Roms III.

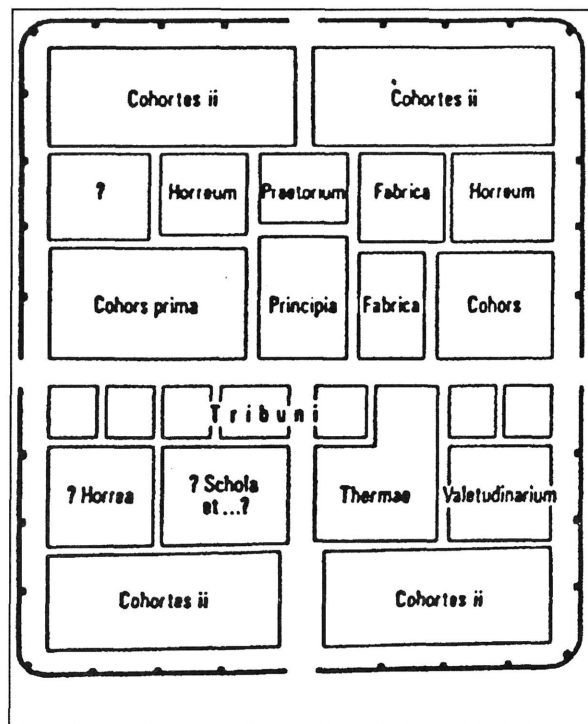

6/a. kép. A 2-3. századi legiotábor összesítő rajza. (Németh, *BudRég* 28 1991 (Póczy – Németh – Szirmai – Kocsis nyomán, kiegészítéssel.)

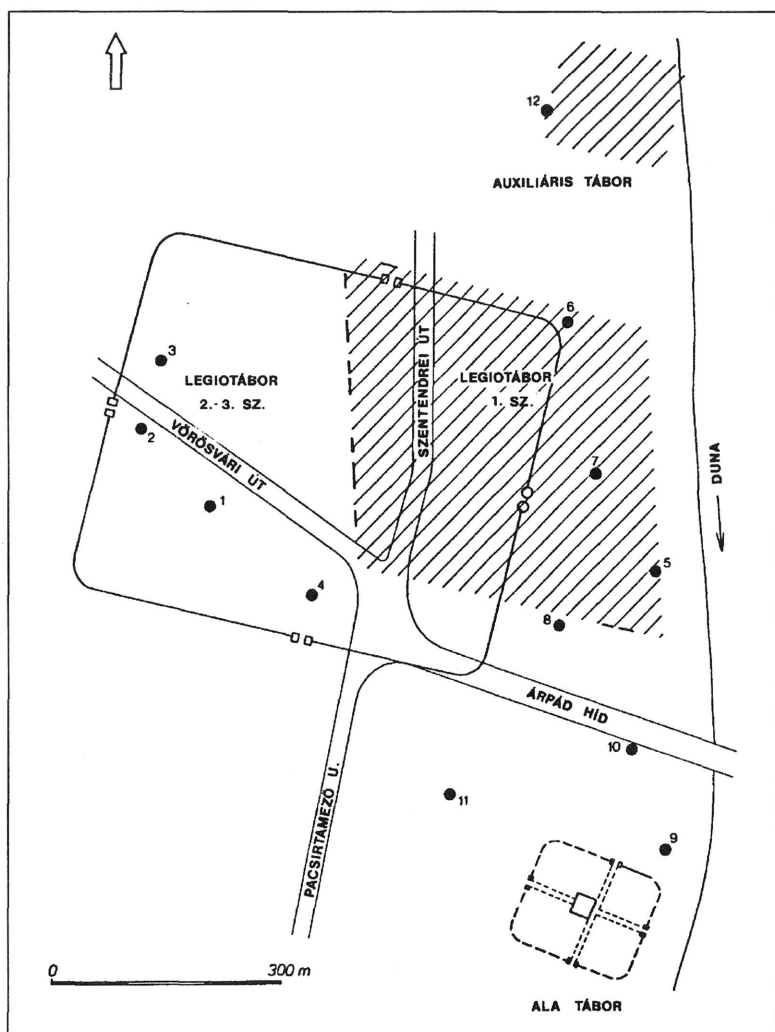
6/b. kép. A 2-3. századi legiotábor szerkezete és épületei. (Németh, *Carnuntum Jahrbuch* 1991, [1992])

6/c. kép. A 2-3. századi legiotábor szerkezeti vázlata

6/d. kép. A carlaeoni legiotábor szerkezeti vázlata

7. kép. Az ismert óbudai katonai táborok elhelyezkedése (Németh, Carnuntum Jahrbuch 1991 [1992], Nagy T., Lőrincz B., Németh M. és Szirmai K. nyomán) az eddig még tisztázatlan erődtípusok maradványok bejelölésével